

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 7 czerwca 2023 r.

Poz. 5951

Elektronicznie podpisany przez:

Karina Ewa Wiśniewska

Data: 07.06.2023 13:54:14

UCHWAŁA NR LV/388/2023 RADY GMINY TRZCINICA

z dnia 30 maja 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzcinica na lata 2023-2026”

Na podstawie art. 87 ust. 1 oraz 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), w związku z art. 18. ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40; zm. Dz. U. poz. 572) - po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Trzcinica uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trzcinica na lata 2023-2026” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Trzcinica.

§ 3. 1. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

2. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
(-) mgr Zdzisław Mikołajczyk

Załącznik do uchwały Nr LV/388/2023
Rady Gminy Trzcinica
z dnia 30 maja 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY TRZCINICA NA LATA 2023-2026

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

WRZESIEŃ 2022

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	16
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	16
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Trzcinica.....	19
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	19
5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy Trzcinica	20
5.3. Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Trzcinica	25
5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Trzcinica	26
5.3.2. Elementy dziedzictwa niematerialnego Gminy Trzcinica	32
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	34
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	35
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	35
5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	36
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	39
5.5.1. Stanowiska archeologiczne.....	41
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	44
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	46
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	49
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	50
9.1. Dotacje.....	51
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	53
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	55
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	56
10. Bibliografia.....	59
11. Spis tabel	60
12. Załączniki	61

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzcinica na lata 2023-2026 (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzcinica na lata 2013-2016, który został przyjęty uchwałą nr VII/ 54/2015 Rady Gminy Trzcinica z dnia 27 sierpnia 2015 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie

zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4.** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5.** który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6.** który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnymi działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (Monitor Polski z 2019 r., poz. 808).

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też będzie budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach. Dodatkowo zaplanowano konkurs na Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Pilotażowym szkoleniem będą objęci przedstawiciele minimum ośmiu gmin w Polsce.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należy ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

– obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

– obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

– obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski

poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe [Strategii](#), które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

– Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

– Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Trzcinica wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024, Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku oraz Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania;
- powiatowym: w powiecie kępińskim nie obowiązują dokumenty, które obejmują okres GPOnZ i powiązane są z zabytkami. Trwa procedura opracowania Strategii Rozwoju Powiatu Kępińskiego na lata 2021-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Podstawowym zadaniem Programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie przedstawione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego oraz przedstawiony został w formie tabelarycznej zasób zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, a także znajdujących się w ewidencji zabytków będące w posiadaniu Województwa Wielkopolskiego i Wojewódzkich Samorządowych Jednostek Organizacyjnych.

W Programie wyznaczono pięć celów wraz z zadaniami oraz podmioty odpowiedzialne za realizację zadań, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków:
Cel 1: Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
 2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.
 3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
 4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Cel 2: Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.

2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.

3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel 3: Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.

2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.

3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel 4: Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunki działania:

1. Włączania zabytków w procesy gospodarcze.

2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel 5: Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych.

2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

• Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku została przyjęta uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne te stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym, również poprzez zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wyznaczono – wyzwanie 4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego

Zadaniem Samorządu Województwa będzie wzmacnianie tożsamości regionalnej przez odwoływanie się do tradycji i osiągnięć, jak też kultywowanie najlepszych wartości zarówno poprzednich jak i współczesnych pokoleń. Wyzwaniem jest nie tylko pielęgnowanie poczucia polskości i umacnianie regionalizmu wśród Wielkopolan, ale także promowanie specyfiki i osiągnięć Wielkopolski, zarówno w kraju jak i zagranicą. Samorząd Województwa będzie pełnić funkcje inicjującą i koordynującą w procesie propagowania wartości europejskich, jako ważnego elementu kształtowania świadomości obywatelskiej i kulturowej mieszkańców całego regionu.

W Strategii wyodrębniono cele strategiczne oraz przypisano im cele operacyjne i kluczowe kierunki interwencji. Poniżej wskazano te, które powiązane z dziedzictwem kulturowym.

Cel strategiczny 2. Rozwój społeczny wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.

Cel operacyjny 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu.

Kluczowy kierunek interwencji: Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury.

Dla wzmocnienia potencjału kulturowego Samorząd Województwa za istotne uznał tworzenie przestrzeni do poszukiwań i inspiracji, miejsc spotkań dla różnych grup społecznych, gdzie dokonuje się edukacja kulturalna – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji, zdolności do twórczego i innowacyjnego myślenia. Wzmocnienie potencjału kulturowego to także zwiększenie udziału mieszkańców w szeroko rozumianej ofercie spędzania czasu wolnego i współdecydowaniu o przestrzeni publicznej. W Wielkopolsce, w rozwoju przemysłu czasu wolnego dużą rolę będzie odgrywać także odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich (m.in. w rozwoju turystyki) oraz szlaków turystyki kulturowej.

W dokumencie wyznaczone pakiety działań także dla obszaru dziedzictwa kulturowego. Podkreślono, że Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale

także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.:

1. Rozwój wielkopolskich instytucji kultury. Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek, w tym również zapewnienie nowej bazy lokalowej dla Filharmonii Poznańskiej.

2. Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

Wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski – Wielkopolska jest regionem o zróżnicowanym potencjale turystycznym opartym przede wszystkim na jej warunkach naturalnych oraz historycznych. Urozmaicone walory regionu pozwalają na rozwój na jego terenie turystyki kulturowej, w tym w oparciu o dziedzictwo kulturowe kolei wąskotorowej, turystyki przyrodniczej, wiejskiej, aktywnej i biznesowej. Najważniejszymi spośród identyfikowanych obszarów wsparcia w tym zakresie są m.in.:

1. Wielka Pętla Wielkopolski – jest jednym z najważniejszych szlaków na polskich drogach wodnych o dużej atrakcyjności przyrodniczej oraz walorach rekreacyjno-kulturowych, cieszącym się popularnością wśród turystów. W celu podniesienia konkurencyjności tego produktu na rynku międzynarodowym szlak wymaga znaczących inwestycji – nadal brakuje przystani i marin, niezbędnych urządzeń technicznych, takich jak: sanitariaty, stacje paliw, punkty gastronomiczne, placówki usługowo-naprawcze sprzętu pływającego. Kluczowa jest modernizacja i systematyczna konserwacja szlaku, utrzymanie drożności szlaku oraz jego kompleksowa promocja.

2. Wielkopolska BIKE – Rosnąca popularność roweru jako środka transportu w codziennych dojazdach miejskich oraz turystyki długodystansowej stanowi podstawę do realizacji projektu Wielkopolska BIKE. Celem projektu jest stworzenie systemu tras rowerowych przebiegających przez województwo wielkopolskie, nawiązujących do istniejących i planowanych asfaltowych tras rowerowych w gminach (sieć lokalna) oraz sąsiednich województwach (włączenie się w sieć transgraniczną).

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania został przyjęty uchwałą nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. U. Woj. Wielkopolskiego z dnia 15 kwietnia 2019 r., poz. 4021).

Jest to jeden z podstawowych dokumentów wyznaczających kierunki rozwoju regionu. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa. Dokument określa najistotniejsze uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego województwa, model rozwoju przestrzennego, politykę przestrzenną i rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, obejmujące wszystkie zagadnienia istotne dla planowania przestrzennego.

W Planie omówiono szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego, które stanowi ważny element struktury przestrzennej krajobrazu Wielkopolski. Jest świadectwem historii, wpływającym na jakość życia lokalnych społeczności. Zintegrowana ochrona środowiska kulturowego oraz kompleksowe gospodarowanie całym krajobrazem umożliwia harmonijny i zrównoważony rozwój, wpływa na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjności miast, miasteczek i obszarów wiejskich. Zasoby kulturowe województwa wielkopolskiego wpływają na kształtowanie tożsamości narodowej i regionalnej. Wykorzystanie historii, zabytków i tradycji podkreśla odrębność kulturową i istnienie regionalnej różnorodności. Ochrona wartości dziedzictwa kulturowego oraz oparte na niej działania na rzecz pielęgnowania i kształtowania tożsamości wymaga wskazania obszarów ochrony krajobrazu kulturowego.

W Planie wyznaczono granice obszaru ochrony krajobrazu kulturowego, dla którego zostały włączone gminy, w obrębie których znajdują się:

- a) obszary, na których zachowały się obiekty lub obszary o specyficznych i charakterystycznych cechach dla miejscowej tradycji budowlanej, osadniczej i gospodarczej.
- b) obszary, na terenie których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym. Na terenie Wielkopolski szlakami o znaczeniu międzynarodowym są: Droga św. Jakuba, Europejski Szlak Cysterski, Europejski Szlak Romański; szlakami o znaczeniu krajowym: unikatowy w skali kraju Szlak Piastowski oraz Szlak Bursztynowy; szlakami o znaczeniu regionalnym: trakt Królewsko-Cesarski, Trasa Kórnicka, Wielkopolski Szlak Wiatraczny, Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonki oraz Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie,
- c) obszary występowania cech charakterystycznych dla grup regionalnych.

W granicach obszaru znalazły się gminy, na terenie których znajdują się wyżej wymienione obiekty i obszary cenne kulturowo. Ze względu na specyfikę przedmiotów ochrony wyznaczony obszar dzieli się na cztery podtypy, w granicach których znalazły się:

- a) gminy, w granicach których zlokalizowane są obiekty o najwyższych wartościach, w tym: pomniki historii istniejące i proponowane, obiekt proponowany do ujęcia jako Znak Dziedzictwa Europejskiego, obiekty ujęte w Czerwonej Księdze Krajobrazów Polski, obiekty znajdujące się na przebiegu szlaków kulturowych (związanych tematycznie ze szlakiem), obiekty znajdujące się na przebiegu szlaku delegowanego do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
- b) gminy, w granicach których znajdują się historyczne układy przestrzenne miast i wsi, w tym: układy przestrzenne objęte ochroną jako Pomnik Historii oraz proponowane do objęcia tą formą ochrony, układy przestrzenne ujęte w rejestrze zabytków, obszary cenne kulturowo związane z kształtowaniem się przestrzeni miast, które proponuje się do objęcia ochroną w formie parków kulturowych;
- c) gminy, w granicach których występują obszary cenne kulturowo, w tym: istniejące parki kulturowe, obszary cenne kulturowo, na których proponuje się utworzenie parków kulturowych i archeologicznych parków kulturowych, obszar delegowany do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszary ujęte w Czerwonej księdze Krajobrazów Polski, park narodowy i parki krajobrazowe o wyjątkowych walorach kulturowych, obszary na których zachowały się materialne i niematerialne cechy charakterystyczne dla grup regionalnych;
- d) gminy, w granicach których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.
Obiekty z terenu Gminy Trzcínica nie zostały wyróżnione w dokumencie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty, które dotyczą dziedzictwa kulturowego gminy.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na terenie Gminy Trzcinica

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na terenie Gminy Trzcinica został opracowany w 2014 r. i uzgodniony z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu oraz przez Starostwo Powiatowe w Kępnie. Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Ostatnia aktualizacja została wykonana w 2021 r.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Strategia Rozwoju Gminy Trzcinica w latach 2021-2030

Strategia Rozwoju Gminy Trzcinica w latach 2021-2030 została przyjęta uchwałą nr XXV/197/2020 Rady Gminy Trzcinica z dnia 30 grudnia 2020 r.

Strategia jest dokumentem uchwalanym przez Radę Gminy Trzcinica w celu określenia najważniejszych zamierzeń osiąganych wspólnym wysiłkiem samorządu, mieszkańców i podmiotów gospodarczych. W Strategii określono kierunki działań, problemy i cele rozwoju społeczno-gospodarczego, wskazano możliwe drogi realizacji wyznaczonych celów oraz zasady oceny podjętych działań. W obszarze dziedzictwa kulturowego można wskazać następujące cele operacyjne:

- Remonty i modernizacje obiektów, w których realizowane są zadania z zakresu kultury, sportu i rekreacji.
- Organizacja imprez kulturalno-sportowych integrujących społeczność lokalną.
- Wzbogacanie oferty kulturalnej.
- Poprawa warunków funkcjonowania działających na terenie gminy organizacji i stowarzyszeń.
- Modernizacje i powstanie nowych miejsc rekreacji, sportu i kultury.

W Strategii opisano stan dziedzictwa kulturowego, w tym miejscowości, leżące na terenie Gminy Trzcinica, które odznaczają się kilkusetletnią historią i leżą przy historycznej granicy ze Śląskiem. Materiałną spuścizną wielowiekowej historii gminy są zabytki. Do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków zostało wpisanych sześć obiektów dziedzictwa kulturowego: Trzcinica – kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa, Laski – kościół parafialny pw. NMP Wniebowziętej, Laski – pałac i park, Pomiany – pałac i park, Wodziezna – Sanktuarium pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, Trzcinica – kopiec św. Wawrzyńca. Ponadto wiele wartościowych obiektów jest ujętych w ewidencji konserwatorskiej.

Na terenie Gminy Trzcinica – zwłaszcza w okolicach wsi Laski i Smardze – znajdują się również odkrycia o wartości archeologicznej. Jednym z najciekawszych odkryć archeologicznych jest największe w Wielkopolsce cmentarzysko ciałopalne ludów kultury łużyckiej, grupy górnośląsko-małopolskiej, z V okresu epoki brązu i początku epoki żelaza (VII w p.n.e). Znajduje się ono w okolicach Lasek i liczy 1.812 pochówków ciałopalnych oraz około 9 tys. zabytków archeologicznych. Umieszczono tam pamiątkowy głaz wraz z tablicą informacyjną. Ponadto na terenie Trzciny zlokalizowane jest, wpisane do rejestru zabytków, stanowisko z czasów nowożytnych, tzw. kopiec św. Wawrzyńca.

W dokumencie opisano także zagadnienie kultury. Gmina Trzcinica realizuje kalendarz imprez o charakterze kulturalnym. Od kilku lat jest on corocznie ustalany podczas noworocznego spotkania z przedstawicielami poszczególnych sołectw, instytucji i organizacji działających na terenie gminy Trzcinica. Inicjatorami wydarzeń kulturalnych są placówki oświatowe (Zespół Szkół w Trzciny i Zespół Szkół

w Laskach), Gminna Biblioteka Publiczna w Trzcinicy, Urząd Gminy Trzcinica, stowarzyszenia, organizacje, sołectwa a także mieszkańcy.

• **Plany Odnowy Miejscowości na terenie Gminy Trzcinica**

Plany odnowy miejscowości zostały opracowane dla miejscowości: Aniołka Pierwsza, Kuźnica Trzcińska, Laski, Piotrówka, Pomiany, Trzcinica, Smardze, Wodziczna

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno-gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służąca przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- planowane kierunki rozwoju wsi;
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

• **Program Rewitalizacji Gminy Trzcinica na lata 2017-2023**

Program Rewitalizacji Gminy Trzcinica na lata 2017-2023 został przyjęty uchwałą Rady Gminy Trzcinica podczas sesji w dniu 20.10.2017 r.

Jest to wieloletni program działań w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej. Jego celem jest wyprowadzenie wyznaczonego obszaru rewitalizacji ze stanu kryzysowego oraz stworzenie warunków do jego rozwoju. Ponadto stanowi on narzędzie planowania i koordynowania różnorodnych aktywności w ramach rewitalizacji.

Wśród wyznaczonych przedsięwzięć znalazło się także zadanie ściśle powiązane z ochroną zabytków:

Nazwa przedsięwzięcia: Stworzenie strefy aktywności społecznej na terenie parku w Pomianach.

Założeniami są m.in.: uporządkowanie szaty roślinnej w obrębie, przygotowanie na bazie pozostałości po wieży widokowej niewielkiego amfiteatru. Kompleksowe odnowienie terenu (Dom Ludowy w Pomianach jest już odnowiony, sąsiadujący budynek zespołu pałacowego jest planowany do rewitalizacji w ramach PR) stworzy całościowo harmonijną i estetyczną całość służącą integracji społecznej. Szacunkowy koszt przedsięwzięcia: 100 000,00 zł.

W rozdziale „Kultura i zabytki” wyróżniono najważniejsze zabytki dziedzictwa kulturalnego gminy Trzcinica, do których należy zaliczyć zabytki zlokalizowane w miejscowościach: Laski – kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej, zespół pałacowy (pałac i park), Pomiany – zespół pałacowy, Trzcinica – kościół pw. św. Stanisława Biskupa, męczennika, Wodziczna – kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy.

Wskazano i opisano także jednostki, które zajmujące się krzewieniem kultury w gminie. Należą do nich Gminna Biblioteka Publiczna w Trzcinicy. Stowarzyszenie – Towarzystwo Przyjaciół Lasek „LUKUS”, Fundacja „Stowarzyszenie Wrota Wielkopolski”, Towarzystwo Społeczne „Tilia”.

• Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Trzcinica zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy Trzcinica Nr XI/88/99 z dnia 15 grudnia 1999 r., zmienione uchwałą nr XXXVIII/224/09 Rady Gminy Trzcinica z dnia 29 października 2009 r., uchwałą nr XXV/172/2012 Rady Gminy Trzcinica z dnia 28 grudnia 2012 r. oraz uchwałą nr XXIV/188/2017 Rady Gminy Trzcinica z dnia 22 czerwca 2017 r. Obecnie trwa procedura zmiany przedmiotowego dokumentu.

Studium jest podstawowym dokumentem sporządzanym dla całego obszaru gminy, określający w sposób ogólny politykę przestrzenną i lokalne zasady zagospodarowania. Obok miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest aktem planowania przestrzennego i w systemie planistycznym zaliczane jest do aktów planowania ogólnego.

W części obejmującej analizę uwarunkowań rozwoju i zagospodarowania przestrzennego gminy w opisane zostały uwarunkowania wynikające ze stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego uwzględniające charakterystykę ogólną gminy, zarys osadnictwa, rys historyczny rozwój przestrzenny zabudowy oraz charakterystyka zabudowy zagrodowej. W oparciu o dokonaną analizę przedstawione zostały wnioski z diagnozy stanu zachowania zasobów dóbr kulturowych.

W Studium przedstawione zostały podstawy prawne ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych z wyszczególnieniem obiektów objętych ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków, ujęcie w ewidencji zabytków nieruchomych oraz ujęcie w ewidencji zabytków archeologicznych.

W treści Studium poświęconej kierunkom i polityce w zakresie zasad rozwoju i zagospodarowania przestrzennego gminy w punkcie 5. Kierunki działań związane z ochroną środowiska kulturowego, określone zostały następujące ogólne kierunki ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu:

- zachowanie obiektów o wartościach kulturowych poprzez ich konserwację, rewaloryzację, adaptację do współczesnych potrzeb i wymogów;
- rozszerzenie zakresu ochrony poprzez ustanowienie obszarów ochrony konserwatorskiej w planach zagospodarowania przestrzennego;
- waloryzacja oraz przekształcanie obiektów dysharmonijnych i obszarów zdegradowanych w oparciu o przepisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- kontynuacja rozwoju budownictwa w oparciu o walory kulturowe na zasadzie kontynuacji cech przestrzennych – kształtowanie skali i formy nowej zabudowy w nawiązaniu do historycznej, jako jej twórczej interpretacji;
- rozwój różnych form rekreacji i wypoczynku na terenie gminy w oparciu o wykorzystanie walorów kulturowych;
- zachowanie, w miarę możliwości bez przekształceń, krajobrazu otwartego;

W Studium zapisana została polityka ochrony środowiska kulturowego ze wskazaniem następujących ogólnych zaleceń konserwatorskich:

- na terenie gminy należy dążyć do utrzymania dotychczasowego charakteru jej terenów zainwestowanych, tj. kontynuować zabudowę w zwartych jednostkach osadniczych;
- nową zabudowę winno się lokalizować w istniejących miejscowościach w oparciu o istniejącą sieć dróg.
- w przypadku konieczności wytyczania nowych dróg winny one stanowić logiczną kontynuację dotychczasowego układu;
- na terenach, na których czytelna jest linia zabudowy, należy ją kontynuować;
- we wszystkich miejscowościach należy stosować zabudowę o wysokości do dwóch kondygnacji, ze stromymi dachami o drobnej formie architektonicznej;
- w miejscowościach, gdzie występuje zabudowa zagrodowa, należy kontynuować ten typ zabudowy;
- zalecane są budynki o podłużnych bryłach; należy unikać budynków o rzutach zbliżonych do kwadratu;
- w przypadku dobudowywania nowych budynków na terenie zagród już istniejących należy te obiekty tak lokalizować, aby stanowiły logiczną kontynuację dotychczasowego układu budynków (np. należy dobudować czwarty bok prostokąta).

Sformułowane zostały także zasady ochrony krajobrazu kulturowego oraz opisane zostały wyznaczone na rysunku studium obszary, obiekty objęte ochroną konserwatorską i proponowane do objęcia ochroną konserwatorską.

Ponadto zaproponowano opracowanie programu konserwatorskiego w celu ratowania najcenniejszych obiektów i obszarów o wartościach kulturowych, którego koordynatorem powinien być lokalny samorząd przy współpracy Służby Ochrony Zabytków oraz z udziałem społeczności. W postulowanym programie konserwatorskim należy włączyć obiekty i założenia zabytkowe z terenu gminy w nurt usług kultury, rekreacji i wypoczynku. Obiekty o wartościach kulturowych (mieszkalne, gospodarcze) mogą stanowić podstawę bazy agroturystycznej, mogą się o nie opierać szlaki historyczno-krajobrazowe tak piesze jak i rowerowe, ścieżki dydaktyczne oraz powinny być wykorzystane w procesie szeroko pojętej promocji walorów turystyczno-krajoznawczych, stymulujących także lokalną działalność gospodarczą.

W podpunkcie dotyczącym lokalnej polityki finansowej i preferencyjnej dla ratowania walorów kulturowych i krajobrazu zaproponowano aby, obok rządowych możliwości dofinansowywania remontów obiektów zabytkowych, samorząd ustanowił własne zasady dofinansowywania remontów konserwatorskich, gdyż zobowiązuje do tego ustawa o samorządzie terytorialnym. Ponadto samorząd może ustanowić inne formy pomocy np. w postaci rekompensaty materiałowej czy promocji dla zachęcania do inwestowania w obiekty o walorach kulturowych.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Trzcinica

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Trzcinica to gmina wiejska usytuowana w południowej części województwa wielkopolskiego, w powiecie kępińskim, przy jego południowo-wschodniej granicy. Obszar gminy graniczy:

- od południa z gminą Wołczyn i Buczyna – woj. opolskie,
- od północy z gminą Baranów,
- od wschodu z gminą Łęka Opatowska,
- od zachodu z gminą Rychtal.

W skład gminy wchodzi 26 miejscowości, zorganizowanych w 8 sołectwach: Aniolka Pierwsza, Kuźnica Trzcńska, Laski, Piotrówka, Pomiany, Smardze, Trzcinica, Wodziezna.

Zgodnie z podziałem Polski na mezoregiony fizyczno-geograficzne wg Kondrackiego obszar gminy należy do prowincji Nizy Środkowoeuropejskiej, podprowincji Niziny Środkowopolskiej. Obejmuje makroregion Nizina Południowowielkopolska, która położona jest pomiędzy Pojezierzami Leszczyńskim i Wielkopolskim od północy, a Obniżeniem Miłicko-Głogowskim i Wyżyną Małopolską od południa, w dorzeczu Warty (i częściowo środkowej Odry). Struktura gruntów wskazuje na rolniczy charakter gminy. Lasy oraz grunty zakrzewione zajmują 34,2% powierzchni gminy

Gmina Trzcinica usytuowana jest w Regionie Wodnym Warty, w dorzeczu rzeki Prosnicy. Największym ciekim i osią hydrograficzną gminy jest rzeka Pomianka, z licznymi ciekami, kanałami i rowami melioracyjnymi.

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy Trzcinica

Tereny południowej Wielkopolski już w okresie mezolitu, tj. w środkowej epoce kamiennej (8000-4200 lat p.n.e.) penetrowane były przez grupy koczownicze. W okresie neolitu, tj. w młodszej epoce kamienia (4300-1700 p.n.e.) przybyła tu ludność kultur naddunajskich, prowadząca osiadły tryb życia w oparciu o gospodarkę rolniczo-hodowlaną. Ludzie osiedlali się w dolinach rzek Pomianki i Niesobiu, dopływów rzeki Prosny, na leśnych polanach i na obszarach bezleśnych o żyznej glebie. W okresie neolitu rozwijały się kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych, badeńska i ceramiki sznurowej.

W epoce brązu, charakteryzującej się zastosowaniem stopu miedzi z cyną do wyrobu narzędzi, broni i ozdób, co spowodowało znaczny postęp technologiczny przyczyniając się do istotnych przemian w życiu społecznym (wykształcenie się elit i wspólnot rodowych), funkcjonowały tu: kultura unietycka (2300-1600 p.n.e.), kultura przedłużycka (1550-1200 p.n.e.) i kultura łużycka (1300-400 p.n.e.), która trwała również w epoce żelaza (poł. VII w. p.n.e.-400 p.n.e.). Ludność kultury łużyckiej, obok typowych osad, zaczęła budować grody obronne, być może w obliczu zagrożenia najazdami koczowniczych Scytów, które pojawiło się w 2 poł. VI w. p.n.e. Epoka żelaza – okres znacznego wzmożenia wymiany handlowej – obejmuje okres halsztacki (700-550/400 p.n.e.), okres lateński – przedrzymski (480 p.n.e.-60 p.n.e.), okres wpływów rzymskich (180 p.n.e.-375 n.e.), okres wędrówek ludów (375-650 n.e. i pierwszą fazę wczesnego średniowiecza (650-800 n.e.). Trwały wówczas: kultura przeworska i wielbarska, a w okresie wędrówek ludów czytelne są powiązania regionu z terenami naddunajskimi, Italią, Niemcami i Skandynawią.

Najciekawsze znaleziska z terenu Gminy Trzcinica pochodzą z okresu z epoki brązu. W Laskach¹ zlokalizowano największe w Polsce i w Europie cmentarzysko kultury łużyckiej grupy górnośląsko-małopolskiej z wydzieleniem tzw. grupy kępińskiej z młodszej epoki brązu. Udokumentowano 1812 stanowisk grobowych popielnicowych i bezpopielnicowych oraz około 9000 obiektów (głównie naczyń, narzędzi i zabawek).

W okresie rzymskim nastąpił rozwój handlu z imperium rzymskim. Przez region wiodły szlaki bursztynowe, w tym jeden przez Trzcinicę, Laski, Słupię do Grabowa. Potwierdzają je znaleziska monet rzymskich w okolicy.

Ok. VII w. pojawiły się tu ludy słowiańskie. W 2 poł. VIII w. dorzecze środkowej Prosny posiadało strukturę plemienną z centrum zlokalizowanym na obszarze obecnego Kalisza (cmentarzysko i osada). W poł. X w. nastąpiła tu niemal całkowita reorganizacja struktury osadniczej. W dorzeczu Baryczy i środkowej Prosny pojawiła się rozbudowana sieć grodów (Kierzno, Ostrzeszów, Bobrowniki, Biskupice Zabaryczne, Kobyla Góra, Grabowo, Bukownica, Bolesławiec, Trzcinica, Grębanin, Baranów, i Kępno), osady powstawały zarówno w miejscach już zasiedlonych (doliny rzek), jak i pustych osadniczo. Nastąpił też wzrost zaludnienia. Badacze wiążą to z polityką pierwszych Piastów, którzy jako pierwszą skolonizowali południową Wielkopolskę. Z ok. 1000 r. pochodzi gród w Trzcinicy².

Po ukształtowaniu się państwowości piastowskiej ziemie obecnej gminy znajdowały się na pograniczu Śląska i Wielkopolski, często zmieniając przynależność, zwłaszcza w okresie rozbiegów dzielnicowych. Początkowo znajdowały się na terenach Śląska, później – w wielkopolskiej kasztelanii rudzkiej³, w kościelnej jurysdykcji arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, od 1208 r. jako część Ziemi Kaliskiej – do 1234 r., kiedy ziemie

¹ Odkrycia na polach majątku ziemskiego w Lasach dokonano w latach 1925-1929; A. Wrzosek, M. Ćwirko-Godycki, (recenzja Z. Durczewski) w: Przegląd Archeologiczny T. 6, R. 20-21, Z. 2-3 (1938-1939), Internet: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=60595>; T. Malinowski, Laski : materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej, Słupsk 1988, S. Krzyżanowski, Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Laskach, pow. Kępno. Reinterpretacja źródeł archiwalnych, w: I Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno, 2015, https://issuu.com/muzeumkepno/docs/pierwszy_rocznik_muzeum_ziemi_k_pi

² K. Chrzan, Miejsce w krajobrazie oraz funkcje wczesnośredniowiecznych grodów w dorzeczu środkowej i górnej Obry, Baryczy oraz środkowej Prosny w IX i X w., w: Przegląd Archeologiczny, Vol. 66, 2018, pp. 261-282 https://www.academia.edu/37993255/Miejsce_w_krajobrazie_oraz_funkcje_wczesno%C5%99Bredniowiecznych_grod%C3%B3w_w_dorzeczu_%C5%99Brodkowej_i_g%C3%B3rnej_Obry_Baryczy_oraz_%C5%99Brodkowej_Prosny_w_IX_i_X_w

³ Kasztelania rudzka, Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, Internet: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=24367> (dostęp 17.10.2022)

kasztelanii rudzkiej zajął książę wrocławski Henryk Brodaty. Po nim ziemie te odziedziczył Henryk Pobożny. W 1238 r. rządziła tu księżna kaliska i rudzka Viola wraz z nieletnim synem Władysławem, po czym – w 1244 r. zachodnią część ziemi rudzkiej (w tym teren obecnej gminy Trzcinica), przejął książę Wielkopolski Przemysław I, w 1253 r. – książę Bolesław Pobożny. Po jego śmierci panował tu jego bratanek Przemysław II, na którym Henryk Probus wymusił odstąpienie ziemi rudzkiej w 1281 r. na rzecz Śląska. W tymże roku przeniósł stolicę kasztelanii z Rudy do Wielunia.⁴ W 1287 r. obszar ten ponownie włączono do Wielkopolski, jako fragment ziemi kaliskiej.

W 1321 r. król Łokietek (król Polski w latach 1320-1333), przyłączył ziemię wieluńską (wraz z terenem obecnej gminy Trzcinica) do Polski. Około poł. XIV w. przeżyła ona rozkwit gospodarczy. W 2 poł. XIV w. ponownie na pograniczu Śląska i Wielkopolski toczyły się walki, co spowodowało ruinę wsi. W 1370 r. Ludwik Węgierski (król Polski w latach 1370-1382) przekazał w lenno ziemię wieluńską Władysławowi Opolczykowi; tereny obecnej gminy Trzcinica znalazły się w obrębie księstwa opolskiego. Ziemię wieluńską podzielono na kilka okręgów, w tym wieluński, ostrzeszowski i bolesławski. Całość zjednoczył w 1391 r. Władysław Jagiełło, który przyłączył ziemię wieluńską do Korony Królestwa Polskiego. Tereny obecnej gminy Trzcinica znalazły się w obrębie starostwa wieluńskiego, z którego później część obszaru gminy Trzcinica włączona została do powiatu ostrzeszowskiego. Około poł. XV w. całe terytorium weszło w skład województwa sieradzkiego, które należało do Wielkopolski. Taki stan ten przetrwał do 1793 r. Słowo powiat oznaczało okręg administracyjny związany z organizacją sądów ziemskich.⁵

Większość terenów obecnej gminy Trzcinica we wczesnym średniowieczu należała do dolnośląskiego magnata Piotra Włostowica, zwanego Duninem. W okresie 1120 - 1128 Włostowic przekazał je w formie fundacji na rzecz klasztoru norbertanów św. Wincentego we Wrocławiu, a w 1245 r. przeszły one na własność biskupa wrocławskiego. W 1360 r. biskup wrocławski Przecław przekazał je w dożywocie kanonikowi poznańskiemu Stefanowi Gromossy. W 1337 r. ziemie trzcinickie przeszły w ręce rodu Stogniewów – właścicieli Trzcinicy i Lasek, wzmiankowanych w 1400 r. jako właściciele również Pomian, Smardz i Wodziejnej oraz Dobroszyna. W późniejszych wiekach teren gminy zdominowały majątki w Laskach (własność Laskowskich) i w Trzcinicy (własność Trzcinieckich), w skład których wchodziły pozostałe miejscowości.

Trzcinica wzmiankowana jest w 1149 r., w dokumencie Bolesława Kędzierzawego potwierdzającym darowiznę na rzecz klasztoru norbertanów. Laski wzmiankowane są w 1277 r., Smardze – w 1305 r., Pomiany – w 1360 r., Wodziejna – w 1400 r.

Wiek XV nie był spokojny dla ziemi wieluńskiej. Te nadgraniczne ziemie Królestwa Polskiego często najeżdżali książęta śląscy i czescy, zaś od 1451 r. nasiliły się napady rabunkowe, którym próbowali zaradzić władcy polscy. W 1435 r. na zjeździe w Wieluniu Władysław Warneńczyk porozumiał się z książętami śląskimi, iż obie strony będą karały inicjatorów takich zajęć, co nie przyniosło rezultatów. Napady i rabunki powtarzały się do początku XVI w. Znaczne zniszczenie regionu nastąpiło również w czasie walk o koronę czeską, toczących się na Śląsku. W 1442 r. zniszczony został Wieruszów, a wojska habsburskie podeszły pod Wieluń, niszcząc po drodze szereg miejscowości.⁶ Mimo to XV i XVI w. były dla terenów gminy okresem rozkwitu gospodarczego.

Znaczne szkody gospodarcze na terenie Wielkopolski poczynił potop szwedzki (1655-1660). W lipcu 1655 r. pod Ujściem skapitulowała szlachta poznańska i kaliska, 4 listopada – szlachta ziemi wieluńskiej. Szwedzi przejęli całość dóbr państwowych, kościelnych i miasta oraz uzyskali prawo do zaciągania piechoty, w zamian za gwarancję szlacheckich swobód i przywilejów. Mimo tych umów rozpoczęła się grabież

⁴ Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, Internet: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=24367> (dostęp 17.10.2022)

⁵ Rosin R., Ziemia wieluńska w XII-XVI w. Studia z dziejów osadnictwa, Łódź 1961; Szczygielski W., Dzieje ziemi wieluńskiej, Łódź 1969. Kurzawa J., Zarys historyczny powiatu kępińskiego, Kępno 1958.

⁶ Rosin R., Rozwój terytorialno-polityczny dawnych ziem województwa łódzkiego (X-XV w.), w: Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna, nr 22; Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu, Warszawa 1963; Szczygielski W., Dzieje ziemi wieluńskiej, Łódź 1969

na niespotykaną skalę, dotycząca zarówno chłopów, szlachty, jak i kościoła. Stacjonowanie wojsk szwedzkich, kontrybucje, konfiskaty mienia, rabunki i niszczenie wszelkiej infrastruktury przyczyniły się do tego, że całkowicie załamało się rzemiosło, upadło rolnictwo i wszelka gospodarka. Spalone zostały miasta, wsie, karczmy, kuźnie, browary i młyny, populacja ludności spadła o jedną trzecią, wielu mieszkańców uciekło na Śląsk. Działania polskiej chłopsko-szlacheckiej partyzantki rozpoczęły się już jesienią 1655 r., nasilając się wraz z wiadomością o powrocie Jana Kazimierza i zawiązaniu konfederacji tyszowieckiej. Na wiosnę 1656 r. oddziały polskie zaczęły wyzwać spod okupacji ziem wielką i sieradzką, a następnie szlachta wielka wzięła udział w zdobyciu Piotrkowa, Warszawy oraz Kalisza. Powojenny kryzys gospodarczy miał charakter ogólnokrajowy, niemniej zwłaszcza wieś uporała się z nim do końca XVII w. – liczba osad w ziemi wielkiej wzrosła o ok. 20%.⁷ W pocz. XVIII w. Trzcinicę i okoliczne wioski nawiedziła epidemia cholery w latach: 1708, 1710 i 1713.

W 1793 r. doszło do II rozbioru polski, Wielkopolska znalazła się w składzie zaboru pruskiego – Prusy Południowe z siedzibą w Piotrkowie. Rejon obecnej gminy Trzcinica znalazł się w departamencie kaliskim, w powiecie ostrzeszowskim.

W okresie wojen napoleońskich wojska francuskie, po rozgromieniu Prus w 1806 r., wkroczyły na ziemie polskie. Wówczas w Wielkopolsce doszło do wybuchu powstania – większość regionu została opanowana przez oddziały powstańcze, co pomogło Francuzom dotrzeć do Warszawy. W 1807 r. utworzono Księstwo Warszawskie w skład którego weszły ziemie ob. gminy Trzcinica. Po kongresie wiedeńskim obszar gminy znalazł się w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego – autonomicznego księstwa w obrębie Prus. Autonomia Księstwa została ograniczona w 1831 r., a po powstaniach wielkopolskich w 1846 r. i 1848 r. – całkowicie zniesiona. Administracja pruska zmieniła nazwę regionu na Prowincja Poznańska, ale w użyciu społecznym nadal pozostawała nazwa Wielkie Księstwo Poznańskie. W 1887 r., po przeprowadzeniu w Prowincji Poznańskiej nowego podziału administracyjnego, wydzielono powiat kępiński obejmujący tereny obecnej gminy Trzcinica.

Panowanie pruskie, a od 1871 r. niemieckie, przyniosło regionowi dynamiczny rozwój gospodarczy, przestrzenny i architektoniczny regionu. Jednym z głównych celów zaborcy była germanizacja ludności polskiej, nasilona w 2 połowie XIX i na początku XX w., która objęła wszystkie dziedziny życia. Mimo usilnych starań, dzięki patriotycznej postawie ludności polskiej, nie udało się tego celu osiągnąć. W ramach legalnej działalności powstawały stowarzyszenia i organizacje kulturalne, światowe, religijne, sportowe, charytatywne oraz instytucje gospodarcze i finansowe, które oprócz działalności oficjalnej organizowały tajne odczyty z historii i literatury polskiej, uczyły polskich pieśni. Wydawano też polskie gazety i udzielano sobie wzajemnej pomocy, w tym również materialnej. W obronie nauczania języka polskiego odbywały się wiece i strajki szkolne.

Po konferencji pokojowej w Wersalu, 28 czerwca 1919 r., powiat kępiński – z powodu dość słabych struktur polskich, początkowo znalazł się w państwie niemieckim⁸. Do Polski wrócił 17 stycznia 1920 r. W 1928 r. do podziału administracyjnego wprowadzono wójtostwa, m.in. w Trzcinicy. W latach 30. XX w. zlikwidowano obszary dworskie, charakterystyczne dla województwa poznańskiego, których teren przejęły gminy.

W czasie okupacji teren obecnej gminy, wraz z innymi terenami należącymi dawniej do zaboru pruskiego, należał do Rzeszy Niemieckiej, tzw. Kraju Warty.

W latach 1945-1954 funkcjonował przedwojenny podział administracyjny, do 1950 r. miejscowością gminną na terenie obejmującym ob. gminę Trzcinica były Laski. W 1954 r. utworzono gromady, na terenie obecnej gminy Trzcinica funkcjonowały gromady w Trzcinicy, Laskach (zlikwidowana w 1961 r. i włączona do gromady Trzcinica) i Wodziejnej (zlikwidowana w 1959 r.). W 1973 r. podstawowymi jednostkami terytorialnymi stały się gminy, m.in. Trzcinica. W 1975 r. zlikwidowano powiaty i wprowadzono

⁷ Libiszowska Z., Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach "Potopu", "Rocznik Łódzki" 1964, t. IX.; D. Orłowski, Potop szwedzki na ziemi wielkiej, w: Rocznik Wielki 7, 25-45, 2007; B. Staregowski, Powstanie Wielkopolskie 1655-1657, Warszawa 2022

⁸ M. Depczyński, Powiat kępiński za czasów Grenzschutzu 1918-1920, Muzeum Ziemi Kępińskiej, Internet: <https://www.muzeumkepno.pl/wp-content/uploads/2020/12/powiat-kepinski-grenzschutz.pdf> (dostęp: 19.10.2022)

dwustopniowy podział administracyjny – gmina Trzcinica weszła w skład województwa kaliskiego. Dnia 1 stycznia 1999 r. ponownie rozpoczął działalność powiat kępiński, który tworzy go 7 gmin w tym – Trzcinica. Gospodarka powiatu kępińskiego ma charakter rolniczo-spożywczy z dobrze rozwiniętym rzemiosłem i handlem. Duże znaczenie ma tu również przemysł meblowy.

5.2.2.1. Historia wsi

Aniolka Pierwsza i Aniolka Druga – wsie powstały z folwarków założonych w końcu XVI w. na terenie leśnym należącym do majątku Jana Trzcńskiego. Folwarki stanowiły zabezpieczenie jego wnuczek – bliźniaczek, córek Gabriela Trzcńskiego.

W 1881 r. folwark w Aniołce I dzierżawił Simon Zadik; przy folwarku działała gorzelnia i cegielnia. We wsi było 7 domów i 88 mieszkańców. W 1926 r. majątek, należący do skarbu państwa dzierżawił Franciszek Temme, po nim – do 1939 r., rodzina Kronobis.

Folwark Aniolka II w 1884 r. dzierżawił inspektor Rother. Znajdowała się tu gorzelnia parowa. Wieś liczyła 4 domy i 58 mieszkańców. W 1926 r. majątek skarbu państwa dzierżawił Tadeusz Mościcki.

Po wojnie folwarki zajęli Rosjanie, latem 1945 r. przejął je Skarb Państwa Polskiego. I tego roku nastąpiła parcelacja gruntów, w 1950 r. utworzono spółdzielnię produkcyjną – do 1956 r., gdy ponownie dokonano parcelacji gruntów. Do 1975 r. wioski Aniolka Pierwsza i Ignacówka Pierwsza należały do sołectwa Wodziczna. W 1975 r. zostało utworzone sołectwo Aniolka Pierwsza. W jego wchodzą: wieś Aniolka Pierwsza, kolonia Ignacówka Pierwsza oraz osada Aniolka Parcele.

Kuźnica Trzcńska – wieś powstała z inicjatywy Jana Trzcńskiego około 1590 r. Jej mieszkańcy zajmowali się wytapianiem rudy darniowej. Uzyskana surówka była po obróbce w kuźni przeznaczana na produkcję narzędzi i sprzętu rolniczego oraz uzbrojenia. Równocześnie wzniesiono 2 młyny wodne: w Kuźnicy i w Pile, które służyły do 1946 r. Kuźnica nie była wsią pańszczyźnianą, lecz miejscowością wolnych rzemieślników i robotników. Szkoła powstała tu w 1858 r.

Laski – tereny obecnej wsi były zagospodarowane osadniczo w okresie pradziejowym, na co wskazuje cmentarzysko kultury łużyckiej z epoki brązu. Wieś po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1400 r. (Lasky) i była własnością rycerską od 1277 r. W 1435 r. wzmiankowany jest Stogniew z Lasek, w latach 1439-1444 Janusz Stogniew z Lasek, a w 1452 r. Andrzych Stogniew. Od 1496 r. – kiedy Piotr z Lasek sprzedał swoją ojcowiznę w Laskach braciom Janowi i Mikołajowi, jako właściciele wsi wymieniani są Laskowcy herbu Doliwa. Wśród nich, wymieniany w 1528 r., Jan Laskowski był podstarościm wieluńskim. W latach 1552-1553, jako właściciele majątku Laski, Smardze i Grębanin w powiecie ostrzeszowskim, wymieniani są Bernard, Piotr, Wawrzyniec i Kasper Laskowscy. Wieś liczyła 6 łanów, 20 zagrodników. Znajdował się tu młyn zbożowy.

Ok. poł. XVI w. posiadłość zubożała, wyprzedano część folwarków. Stopniowo nabywał je zakon Paulinów z Częstochowy, który ok. 1660 r. scalił ziemie w posiadłość o pierwotnej wielkości. W 1627 r. Paulini zaczęli budować kościół, wieś odnotowała znaczny rozwój. Dominium zostało skonfiskowane w 1796 r., włączono je do pruskiej własności królewskiej. W 1858 r. zostało przekazane rodzinie Loesch z Pogwizdowa na Dolnym Śląsku. Majątek, pozostający w ich rękach do 1923 r., uległ pomnożeniu, znaczny rozwój odnotowała również sama wieś. Majątek obejmował wówczas majorat Laski, Jelenią Głową, Smardze, Nową Wieś, Wygodę, Grobię i Stogniew.

Uwłaszczenie chłopów w Laskach nastąpiło w latach 1823-1825. Wieś rozwinęła się gospodarczo po otwarciu w 1912 r. stacji kolejowej Laski. W 1923 r. Konrad von Loesch sprzedał majątek ziemski i leśny Fundacji „Nauka i praca”, działającej przy Uniwersytecie w Poznaniu. W 1950 r. utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Od 1993 r. utworzono Gospodarstwo Rolne Skarbu Państwa w Laskach, należące do Agencji Rolnej Skarbu Państwa w Poznaniu.

Piotrówka⁹ – wieś założona została w 1724 r. przez Piotra Trzcńskiego. Osiedliło się tu sześć rodzin, które w krótkim czasie opuściły wieś z powodu braku wody – do czasu gdy właściciel zatrudnił specjalistów studniarzy do wykopu studni głębinowej. Przez wieki wieś należała do majątku w Trzcinicy. Obok powstał folwark, którego właścicielem w 1845 r. został baron Knobelsdorf. W 1850 r. dokonano parcelacji gruntów – resztówkę objął Somel, od którego odkupiła ją około 1880 r. rodzina Szteklów, zaś na pozostałej ziemi utworzono gospodarstwa chłopskie. Do sołectwa należy Różyczka.

Pomiany – wzmiankowane w 1360 r. – były mocno wyludnione, gdy biskup wrocławski nadał je kanonikowi poznańskiemu Stefanowi Gromossy. Potem wieś przeszła w ręce Stogniewów i od tego czasu jej losy związane są z losami majątku w Trzcinicy. Ok. 1400 r. wzmiankowane są (Pomnani oraz Pomiiani) – jako pustki należące do dóbr trzcinieckich. W 1502 r. wzmiankowany jest młyn nad Pomianką oraz staw, w 1577 r. – dwa młyny o nazwach Podgórze i Krok. W 2 poł. XVII w. majątek pozostawał w dzierżawie Hieronima Niemojewskiego, potem - Andrzeja Mysłowskiego. Ok. poł. XVIII w. Piotr Trzcński (1695-1763), wybudował w Pomianach dwór.

W 1812 r. dobra trzcinieckie, w tym Pomiany, przejął von Knobelsdorf. W 2 poł. XIX w. właścicielem Pomian był Aleksander von Mitchke-Collande, majątek uzyskał status dóbr rycerskich. Być może wtedy powstał folwark Siemionka. W 1885 r. Pomiany składały się z wsi, dominium i okręgu dominalnego. We wsi znajdowały się 23 domy ze 166 mieszkańcami, w tym 153 katolików i 13 ewangelików. Na terenie domeny znajdowało się 7 domów, w których mieszkało 90 osób. W majątku znajdował się folwark Krok i gorzelnia – na jego obszarze znajdowało się 8 domów i 98 mieszkańców, w tym 77 katolików i 21 ewangelików.

Pod koniec XIX w. właścicielem majątku w Pomianach był August Herman Kersten, zaś właścicielem Siemionki – niejaki Rygier. Pomiany po 1911 r. uległy parcelacji, w gospodarstwach osadzono przesiedleńców z Niemiec. Resztówka i folwark Siemionka pozostały w rękach Kerstenów – do stycznia 1945 r. W 1926 r. wieś liczyła 321 mieszkańców. W okresie 1939-45 dwór służył jako prowizoryczny szpital dla żołnierzy.

Smardze¹⁰ wzmiankowane są w źródłach w 1305 r. Majętność wchodziła w skład posiadłości ziemskich majoratu Laski. Położenie wsi przy granicy ze Śląskiem, niedostatek czystej wody, napady przygranicznych rabusiów i inne kataklizmy powodowały, że posiadłość była mało atrakcyjna, często zmieniając dzierżawców. Po separacji wsi Smardze w 1561 r. powstał nowy folwark wybudowany przez majątek Laski. Uwłaszczenie chłopów nastąpiło w 1825 r. Wieś była uboga i przeludniona, panowała bezrobocie; rozkwitła dopiero po II wojnie światowej.

Trzcinica – wzmiankowana w 1149 r. – potwierdzenie darowizny Piotra Włostowica na rzecz klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu, potwierdzone ponownie przez papieża Celestyna III (1193 r.) i papieża Innocentego III (1201 r.). W 1201 r. wzmiankowany jest kościół pw. Św. Marii Magdaleny, w 1203 r. – kościół pw. św. Wincentego, NMP i św. Marii Magdaleny. W 1239 r. nastąpiła lokacja wsi na prawie niemieckim. W 1245 r. przejął ją biskup wrocławski, zaś w 1360 r. – nadał w dożywocie kanonikowi poznańskiemu Stefanowi Gromassy. Później wieś została sprzedana w ręce rycerstwa. W 1373 r. i 1406 r., jako właściciel wzmiankowany jest Stogniew z Trzcinicy, w 1461 r. – Jan z Trzcinicy. W 1500 r. – Piotr Trzcński z Trzcinicy sprzedał dobra dziedziczne w Trzcinicy swemu bratu Grzegorzowi, który w 1525 r. wykupił połowę wsi, dotąd znajdującą się w rękach Jana Kośmidra Gruszczyńskiego. Trzcnińscy od 1511 r. mianowali się herbem Oksza. Majątek pozostawał własnością rodziny do 1812 r., gdy Ignacy Trzcński, zamienił majątek baronem Knobelsdorfem na Biskupice na Górnym Śląsku. W skład majątku Trzcinica wchodziły: Aniolka I i II, Janówka, Krok, Kuźnica, Kwasielina, Piła, Piotrówka, Pomiany, Siemionka, Szczotka i Trzcinica. Po 1843 r. nastąpiło stopniowe rozdrabnianie majątku, który przeszedł we władanie różnych właścicieli. Ostatnim

⁹ Plan odnowy miejscowości Piotrówka, gmina Trzcinica, Trzcinica 2008, strona gminy: <http://trzcinica.nowoczesnagmina.pl/?a=1342> (dostęp: 04.11.2022)

¹⁰ Plan odnowy miejscowości Smardze, gmina Trzcinica, Trzcinica 2009, strona gminy: <http://trzcinica.nowoczesnagmina.pl/?a=1813> (dostęp: 04.11.2022)

właścicielem majątku Trzcinica był Maksymilian Blau, który zamieszkał tu w 1898 r., a w 1900 r. wybudował dwór.

Od pocz. XIX w. wieś przeżywała znaczne ożywienie gospodarcze. W 1843 r. funkcjonowały tu dwa młyny; istniejące od 1580 r. Jeden z nich znajdował się na grobli w kierunku wsi Smardze. Grobla tworzyła okręg wiejski liczący 77 budynków mieszkalnych i 596 mieszkańców we wsi Trzcinica (504 katolików, 85 protestantów i 7 Żydów). Dwór trzcinicki posiadał młyn i 7 domów zamieszkałych przez 104 mieszkańców (52 katolików i 52 protestantów). Dla rozwoju regionu decydujące znaczenie miała budowa nowych dróg i linii kolejowej.

Wodziczna¹¹ – wieś wzmiankowana w 1400 r. W 1452 r. Henryk Podzienie w sieradzkim zapisał 1/2 Trzcinicy i Wodzicznej, Annie, żonie Stogniewa z Trzcinicy. Potem wieś stanowiła własność Trzcinskich – do 1812 r., gdy objął ją baron Knobelsdorf. W okresie ok. 1550-1577 r. Wodziczna posiadała prawa miejskie. Z inicjatywy Jana Trzcńskiego, ok. 1560 r. powstał folwark Dzierżążnik, który w 1836 r. stał się własnością chłopów. Nie jest znany czas powstania folwarków w Wodzicznej i Teklinie, które po wojnach napoleońskich zostały sprzedane Żydowi Somelowi. W 1856 r. we wsi istniała szkoła, do której uczęszczały też dzieci z Ignacówki I i II, Dzierżążnika i Kwasieliny. W 1889 r. wybudowano szkołę murowaną. W miejscu kaplicy istniejącej od 1844 r. powstał kościół pw. MB Nieustającej Pomocy. W skład sołectwa wchodzi, oprócz wsi Wodziczna, kolonie: Ignacówka Druga, Ignacówka Trzecia, osada Teklin, przysiółek Dzierżążnik.

5.3. Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Trzcinica

Istniejący kształt dziedzictwa kulturowego gminy Trzcinica, rozlokowanej na terenie południowej Wielkopolski, na pograniczu z woj. dolnośląskim, łódzkim i opolskim, jest wynikiem wielowiekowego procesu, na który wpływ miały warunki geograficzno-topograficzne, gospodarcze i społeczne, historyczne oraz decyzje administracyjne.

Pojawienie się tutaj pierwszych grup ludzkich nie poczyniło na tyle znaczących zmian w środowisku, by utrwaliły się w krajobrazie. Dopiero w okresie epoki brązu i wczesnej epoki żelaza kolejne plemiona przynosiły swoją kulturę, osiągnięcia techniki i wierzenia. Zasiadlały poszczególne regiony i asymilowały nowych przybyszów, zostawiając ślady w krajobrazie – osady, cmentarzyska, czy miejsca grodów o przemodelowanej rzeźbie terenu. Ich wkład we współczesny krajobraz kulturowy jest jednak znikomy. Na większą skalę proces tworzenia krajobrazów kulturowych rozpoczął się tu od momentu trwałego zasiedlenia, tj. VII-XIII w. Odtąd w krajobrazie zaczęły gromadzić się i nakładać kolejne warstwy kulturowe, świadectwa kolejnych epok historycznych.

Wraz z kształtowaniem się państwowości, wśród walk o terytoria i strefy wpływów, w okresie przynależności do państwa piastowskiego ukształtowała się polska tożsamość regionu. W kolejnym historycznym okresie teren obecnej gminy Trzcinica znalazł się w zaborze niemieckim. Był to czas bardzo ważny dla powstania i kształtowania się świadomości narodowej i ruchu oporu. W 1920 r. obszar gminy znalazł się w II Rzeczypospolitej. Okres dwudziestolecia międzywojennego w zasadniczy sposób nie zmienił struktur ekonomicznych, społecznych i układu narodowościowego regionu, w większości tereny opuściła ludność niemiecka. Po trudnym okresie II wojny światowej – we władaniu Rzeszy Niemieckiej i jej opresyjnego instrumentarium - obszar gminy znalazł się w obrębie Polski. To kilka zaledwie historycznych elementów kształtujących dziedzictwo kulturowe obecnej gminy Trzcinica. W sferze materialnej jest ono raczej skromne ubogie, zapewne dlatego, iż ten przygraniczny, od wieków rolniczy teren był wielokrotnie niszczone, a leżąc w oddaleniu od centrów gospodarki i kultury, nie powołał do życia dzieł na skalę ponadregionalną.

¹¹ R. Krzysztofik, Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno-historyczna, Katowice 2007

5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Trzcinica

• UKŁADY RURALISTYCZNE

Układy ruralistyczne wsi gminy Trzcinica¹² – w wypadku Trzcinicy, Lasek, Pomian, Smardzów i Wodziejnej ukształtowane w okresie średniowiecza, oraz miejscowości powstałych z folwarków – w następnych stuleciach, posiadają kształt uzyskany w wyniku reformy uwłaszczeniowej prowadzonej w zaborze pruskim w okresie ok. 1830-1860. Pierwotne średniowieczne układy czytelne są w niewielkim stopniu. Charakter nieregularnej wsi rządowej o średniowiecznej proveniencji posiadają: Trzcinica, Kuźnica Trzcińska, Wodziejna i późniejsza Piotrówka.

Zasadą pruskiej reformy było pozostawienie istniejących folwarków i związanie z nimi ludności bezrolnej, uwłaszczenie najbogatszych chłopów i separacja gruntów folwarcznych od chłopskich. W efekcie folwarki lokowano na krańcu wsi (Pomiany, Laski) lub w pewnym od niej oddaleniu (Trzcinica). Kształt osiedli folwarcznych z przełomu XIX/XX w. przybrały również folwarki wcześniejsze, czyli ob. miejscowości: Teklin, Aniołka I, Aniołka II, Siemionka, Jelenia Głowa, Laski - Nowa Wieś oraz folwark polny majątku Laski. Liniowe kolonie powłaszczeniowe, powstałe z macierzystych wsi to: Ignacówka I-III, Borek, Granice, Smardze, Parcele.

Istotną składową krajobrazu gminy Trzcinica jest rozwinięta, historycznie ukształtowana infrastruktura komunikacyjna, z zabytkowymi alejkami drzew, kapliczkami i krzyżami przydrożnymi czy elementami małej architektury.¹³

• ZABUDOWA WSI I BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Miejscowości Laski, Trzcinica i Kuźnica Trzcińska posiadają nieliczną historyczną zabudowę zagrodową pochodzącą z początku XX w. Są to niewielkie budynki mieszkalne, parterowe lub podwyższone o użytkowe poddasze zorganizowane w obrębie ścianki kolankowej i strychu, nakryte dwuspadowymi dachami; murowane, w większości tynkowane.

Wprowadzone przez władze pruskie w 1871 r. przepisy budowlane nie zezwalały na wznoszenie budynków drewnianych. Nowo powstające budynki mogły być wykonane z kamienia, cegły lub w technice drewniano-ceglanej, ryglowej. Budynki murowane z ceramicznymi dachami miały być usytuowane w układzie kalenicowym. Efektem tego jest bardzo znikomy procent drewnianego budownictwa z końca XIX i początku XX w. Pojedyncze przykłady występują w Wodziejnej, Trzcinicy i Ignacówce III – sytuowane szczytowo do drogi, charakteryzują się niewielkimi gabarytami i skromną formą.

Budynki użyteczności publicznej na terenie gminy Trzcinica to głównie szkoły. Powstały w Trzcinicy (szkoła ewangelicka z 1879 r. i szkoła ludowa z 1908 r.), Wodziejnej (z 1856 r., nowa, murowana z 1889 r. rozbudowana w 1907 r. – jej budynek zachował się do dziś; budynek szkoły ewangelickiej (1893 r.) adaptowany na przedszkole), w Ignacówce Pierwszej (1914 r.), w Smardzach, w Kuźnicy Trzcińskiej (katolicka szkoła z 1873 r.).

W Laskach edukację szkolną zapoczątkowali w XVIII w. Paulini. Założona przez nich katolicka szkoła działała od 1815 r. i mieściła się w budynku przyszpitalnym na terenie majątku. Nową szkołę murowaną oddano do użytku w 1821 r., lecz spłonęła w 1866 r. Kolejną, z dwiema salkami lekcyjnymi, wybudowano w 1866 r. W 1912 r. powstał nowy budynek szkolny, powiększony w 1925 r. Już w 1926 r. powstała szkoła sześcioklasowa, a w 1934 r. – siedmioklasowa, która działała do wybuchu II wojny światowej. W latach 1939-1945 w Laskach istniała siedmioklasowa szkoła niemiecka, do której uczęszczały dzieci z całej gminy. W miejscowości dziś zachował się zespół obiektów szkolnych: z 1866 r. – dwie sale lekcyjne i mieszkanie dla nauczyciela oraz z 1912 r.: cztery sale lekcyjne i mieszkanie dla kierownika szkoły.

¹² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Trzcinica
http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U84/2019/134/6773.pdf (dostęp: 05.11.2022)

¹³ Program opieki nad zabytkami dla gminy Trzcinica na lata 2015-2018
http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U84/2015/173/5340.pdf#zoom=90 (dostęp: 05.11.2022)

Budynki szkół to dziedzictwo materialne, lecz sama szkoła, jako instytucja to ważny element dziedzictwa niematerialnego. Istotny również dlatego, że w czasie zaborów szkoły były ośrodkami polskości, oporu przeciw germanizacji. Pod koniec zaborów w gminie Trzcinica funkcjonowało 11 szkół.

Do budynków użyteczności publicznej zaliczyć można również obiekty kolejowe. Powstały wraz z otwarciem linii kolejowej Kępno-Namysłów, uruchomionej w latach 1911-1912. Była to linia jednotorowa, niezelektryfikowana. Obecnie jest nieczynna (od 1992 r. dla ruchu osobowego, od 1994 r. – dla towarowego), a jej tory zostały rozebrane w 2014 r. Na terenie gminy przebiegała przez Trzcinicę i Laski-Smardze. Zachował się dworzec kolejowy w Trzcinicy zbudowany w 1912 r. oraz wiadukt kolejowy oraz dworzec w Laskach. Obydwa budynki dworców są identyczne: dwukondygnacyjne nakryte naczółkowymi dachami, z parterowym skrzydłem pod dachem dwuspadowym, utrzymane w stylistyce pruskich budynków kolejowych z pocz. XX w. Murowane z cegły, częściowo tynkowane, z ceglany detal.

• ZESPOŁY REZYDENCJONALNE, PARKI, DWORY ORAZ ZESPOŁY FOLWARCZNE

W okresie rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej istotnym elementem większości wsi stał się folwark – duże gospodarstwo rolne, często sąsiadujące z zespołem rezydencjonalnym – siedzibą właściciela lub zarządcy. Te struktury przestrzenne zwykle są objęte ochroną – jako historyczna forma organizacji przestrzeni, kompozycja parkowa i drzewostan oraz architektura rezydencji. Na terenie gminy Trzcinica zachowało się wiele zespołów rezydencjonalnych i folwarcznych, z reguły w formach szczytkowych.

Wśród nich najcenniejszy jest **zespół w Laskach**, którego powstanie w zasadniczy sposób ukształtowało obecny układ przestrzenny miejscowości.

Zespół powstał na terenie XVIII-wiecznego założenia należącego do Paulinów,¹⁴ w 4 ćw. XIX w. i na pocz. XX w., z inicjatywy rodziny von Loesch. W 1877 r. powstały plany parku krajobrazowego, wg projektu Eduarda Petzolda – znanego architekta krajobrazu, twórcy licznych założeń parkowych i ogrodowych w wielu krajach europejskich, utrzymanych w nurcie malowniczym stylu krajobrazowego. Sam park zorganizowano w 1878 r., na bazie istniejącego ogrodu i zadrzewienia z 2 poł. XVIII w. Malowniczo ukształtowany park, zajmujący powierzchnię 8,44 ha, w 1982 r. został uznany też za pomnik przyrody, w którym przedmiotem ochrony jest cenny starodrzew. Dopiero w 1908 r. powstał pałac, zaś folwark – częściowo na bazie zabudowań z XVIII w. – powstał w okresie od poł. XIX w. do ok. 1920 r.

Założenie pałacowo-parkowe zajmuje rozległy teren we wsch. części wsi, po wsch. stronie ul. Parkowej. Przy wjeździe stoi kapliczka z 1908 r. Pałac zlokalizowany jest pośrodku zach. części parku, od zach. poprzedzony jest obszernym, półokrągłym podjazdem. Na płd. usytuowane są zabudowania folwarczne, wśród nich budynki z ok. 1910 r.: spichlerz, dom stajennego i stajnie, kuźnia, dwie stodoły i obora oraz gorzelnia z ok. 1910 r. – w miejscu przebudowanej komandorii Paulinów. Ponadto rządcówka z przełomu XIX/XX w., oraz mieszkalne budynki folwarczne z okresu ok. 1900-1920, w tym nr 17 – łączący w konstrukcji ścian mur i szachulec. Drogi wewnętrzne folwarku wybrukowano w czasie I wojny światowej.

Pałac wzniesiony został w 1908 r., w czasie I wojny funkcjonował jako szpital wojenny, w okresie międzywojennym stanowił własność Fundacji „Nauka i Praca” oraz muzeum, w 1945 r. – szpital wojenny, zaś po wojnie: siedziba PGR, Szkoła Doskonalenia Zawodowego Kierowców, świetlica i przedszkole, restauracja i hotel oraz ośrodek szkolenia rolniczego. Obecnie znajduje się w rękach prywatnych i nie jest użytkowany.

Pałac w Laskach – to obszerny budynek o malowniczo rozczłonkowanej bryle. Wysoko podpiwniczony dwukondygnacyjny, nakryty wysokim, czterospadowym dachem, rozczłonkowanym szerokimi, zróżnicowanymi w wysokości facjatami zwieńczonymi szczytami ujętymi w spływy wolutowe, wieńczącymi ryzality: trójosiowy – w fasadzie (elewacja zach.) i czteroosiowy – w skrajnej części elewacji ogrodowej (wsch.). W skrajnych partiach obu ścian znajdują się zróżnicowane w wysokości wieże. Wieża frontowa – w dolnych kondygnacjach cylindryczna, w ostatniej, nadwieszanej kondygnacji – na rzucie wieloboku; wieża w płd. narożu elewacji wsch. – niższa, w przyziemiu – na rzucie kwadratu, w górnych kondygnacjach

¹⁴ O twórcy parku w Laskach. Eduard Petzold (1815-1891) - słynny mistrz sztuki ogrodowej od Holandii po Stambuł, http://tpl-lukus.kepno.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=78 (dostęp: 05.11.2022.)

wieloboczna; obie nakryte ostrosłupowymi hełmami. Tynkowane ściany korpusu – pozbawione detali, podziały gzymsowe skupione są w ścianach i szczytach facjat. Okrągłolucznie zamknięte drzwi wejściowe – w murowanym ganku zwieńczonym balkonem – osadzone są w szeroko rozglifionym portalu ujętym parą korynckich kolumn. Ryzalit wsch. poprzedzony jest murowaną werandą dźwigającą taras z tralkową balustradą; w fasadzie werandy trzy szerokie okna zamknięte łukiem okrągłym.

Znacznie mniej okazały jest **zespół rezydencjonalny w Trzcinicy**, pochodzący z końca XIX w. Zlokalizowany jest w płn. części wsi, w widłach ulic Jana Pawła II (droga na Laski) i Młyńskiej. Po zach. stronie drogi na Laski rozlokowany jest park z dworem, po wsch. – folwark. Taki układ funkcjonował również w końcu XIX w.¹⁵ Obecnie zachowała się pozostałość z ponad 2 ha parku krajobrazowego i dwór – na współcześnie ogrodzonym terenie. Wśród drzewostanu wyróżniają się trzy pomnikowe kasztanowce. Na terenie dawnego folwarku zachowało się pięć budynków spichlerzy z przełomu XIX/XX w., przekształconych na budynki mieszkalne.

Zespół założył Maksymilian Blau – właściciel majątku do 1945 r. Dwór wybudowano ok. 1890 r., wówczas też powstał park. W 1946 r. w budynku dworu otwarto Zasadniczą Szkołę Rolniczą, czynną do 1950 r. W latach 1950-1959 znajdowały się tu mieszkania dla pracowników POM oraz biura GS „Samopomoc Chłopska”, potem do 2005 r. – szkoła podstawowa; obecnie budynek jest własnością prywatną.

Dwór w Trzcinicy – to podpiwniczony, parterowy budynek z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim, mansardowym, czterospadowym dachem, w dolnych połaciach rozcłonkowym lukarnami; we frontowej połaci dachu obszerna facjata nakryta trójkątnym szczytem o falistym wykroju. Fasada skomponowana symetrycznie, z dwoma pseudoryzalitami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami – w narożach i portykiem kolumnowym wspartym na parach kolumn – na osi ściany – poprzedzonym jednobiegowymi schodami ujętymi w murowane balustrady. Ściany murowane tynkowane, skromne dekoracje wypracowane w tynku obejmują podziały ramowe, w formie szerokich, płytkich blend z uskokiem w górnych narożach; w licach pseudoryzalitów i facjaty – blendy zwieńczone falistym odcinkiem łuku. W bocznej elewacji frontowej – podziały lizenowe. Dach kryty ceramiczną dachówką.

Drugą rezydencją Trzcińskich był **pałac w Pomianach**. Majątek zlokalizowany w płn.-wsch. części wsi zajmuje teren prostokąta na osi płn.-płd.: park i pałac. Zabudowania folwarczne znajdują się po zach. stronie drogi. Park krajobrazowy z 2 poł. XIX w. o pow. 1,64 ha, mimo iż podzielony na 4 działki, zasadniczo zachowany w dawnych granicach, ze wszystkich stron ograniczony jest lokalnymi drogami. Największa degradacja nastąpiła od strony zach. i w płd.-zach. narożniku, gdzie całe połacie drzewostanu zostały wykarczowane.

Pierwsza siedziba właściciela w Pomianach została wzniesiona ok. poł. XVIII w. przez Piotra Trzcińskiego. W 2 poł. XIX w. właścicielem był Aleksander von Mitchke-Collande. Zapewne z jego inicjatywy powstał obecny dwór. Na pocz. XX w. dobra zostały rozparcelowane, zaś resztówka przeszła w ręce niemieckiej rodziny Kersten. W okresie 1939-1945 pałac służył jako prowizoryczny szpital dla żołnierzy. Po wojnie obiekt został przejęty przez Skarb Państwa Polskiego. Pałac wraz z parkiem stanowi własność Gminy Trzcinica. Obiekt pełni obecnie funkcję mieszkalną. Stan zachowania obiektu jest dostateczny i wymaga przeprowadzenia prac remontowych. Gmina planuje wykonać następujące działania: remont dachu głównego, odtworzenie stolarki okiennej i drzwiowej, remont elewacji, remont części wspólnych oraz remont jednego mieszkania.

Pałac w Pomianach – eklektyczny z elementami neoklasycyzmu i neogotyku. Budynek wzniesiony na rzucie litery E: korpus ujęty jest od wsch. skrzydłami, z wydatnym ryzalitem na osi elewacji wsch. i zach. Dwukondygnacyjny, podwyższony o mezzanino, nakryty dwuspadowymi dachami. Boniowana ściana parteru zwieńczona jest gzymsem kordonowym, prostokątne okna piętra – zwieńczone odcinkami gzymsu.

¹⁵ Portal z mapami topograficznymi messtischblatt
[http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4874_\(2834\)_Reinersdorf_1885_APP_Sygn._M.top.25-2266.jpg](http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4874_(2834)_Reinersdorf_1885_APP_Sygn._M.top.25-2266.jpg)
(dostęp: 05.11.2022)

W zwieńczeniu frontowego ryzalitu-kotarowy szczyt z pseudokrenelażem, zaś okno w drugiej kondygnacji zamknięte jest ostrołuczną blendą.

Inne zespoły rezydencjonalne i folwarki na terenie Gminy Trzcinica znajdują się w miejscowościach:

– **Aniolka Pierwsza, zespół dworski z folwarkiem** – dwór to prostokątny dziedziniec zabudowany w czworobok, z niewielkim parkiem o pow. ok. 1,5 ha – w części pld. Zespół jest rozparcelowany. Dwór – parterowy, nakryty dachem naczółkowym, wzniesiony na rzucie prostokąta, z ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem, na osi fasady. Zespół datowany jest na 2 poł. XIX w.

– **Aniolka Druga, zespół dworski z folwarkiem** – dziedziniec z dwóch stron otoczony jest budynkami gospodarczymi, na pld. rozciąga się niewielki park z XIX w., o pow. 1,9 ha. Teren ogrodzony jest murem rozczłonkowanym lizenami, z bramą wjazdową z 1912 r. We wsch. części parku znajduje się niewielki cmentarz. Dwór z pocz. XX w., gruntownie przebudowany ok. 1975 r.: na rzucie prostokąta, nakryty dachami o łagodnych spadach, krytymi papą. Wśród budynków folwarcznych zachowały się: spichlerz dworski z ok. 1910 r., kuźnia i dwa czworaki z ok. 1912 r., budynek mieszkalny i dwie obory z pocz. XX w.

Po wojnie w obu majątkach stacjonowali Rosjanie, potem przejął je skarb państwa – powstało PGR działający do 1956 r. Dwory prawdopodobnie służyły jako mieszkania.

– **Jelenia Głowa, zespół folwarczy z rządówką** z lat 30. XX w., z parkiem krajobrazowym z końca XIX w. W folwarku zachowały się: obora z paszarnią z końca XIX w., stajnie i spichlerz, czworak z częścią gospodarczą – z pocz. XX w. i kuźnia z lat 30. XX w.

– **Nowa Wieś, zespół folwarczy** – z przełomu XIX/XX w. z zachowanymi budynkami: obory ze spichlerzem, dwiema stodołami i z domem robotników folwarcznych.

– **Laski, pozostałość układu dworsko folwarcznego z parkiem** – pozostałość parku z XIX w., z dworem z ok. 1880 r., dom administratora majątku z końca XIX w., spichlerz z ok. 1910 r., chlewnia z 1906 r., magazyn z 1937 r., dwojak i czworak z 1 ćw. XX w.

– **Siemionka, zespół folwarczy z dworem i parkiem** – dwór z końca XIX w. oraz niewielki park (1,5 ha) z XIX w. Ponadto: spichlerz z końca XIX w., obora, dwie stodoły i chlewnia, także dwojak i czworak z pocz. XX w. Dwór – podpiwniczony, parterowy budynek na rzucie prostokąta, nakryty dwuspadowym dachem z dwukondygnacyjnym ryzalitem na osi fasady, zwieńczonym trójkątnie, ze sterczynami.

– **Teklin, zespół dworski** – na terenie parku dworskiego (ok. 1,8 ha) znajduje się dwór z 1870 r. Budynek murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, wzniesiony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym ryzalitem na osi fasady, nakryty dwuspadowo. Po bokach ryzalitu, w połaci dachu – lukarny.

• OBIEKTY SAKRALNE

Cennymi obiektami zabytkowymi na terenie gminy Trzcinica są kościoły.

– **Laski, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Matki Boskiej** – wybudowany w 1627 r., z fundacji Paulinów z Częstochowy; trzykrotnie powiększony w 1670, 1738 i 1780 r.

Jest to budynek orientowany, salowy na rzucie prostokąta, z niewyodrębnionym z nawy, prosto zamkniętym prezbiterium. Wzniesiony w konstrukcji zrębowej, oszalowany; od zach. i pld. dwie kruchty. Zakrystia murowana – przy płu. ścianie prezbiterium. Dach główny czterospadowy, z wieżą na rzucie kwadratu, nadbudowaną nad frontową częścią nawy, nakrytą dachem namiotowym z ażurową latarnią – w zwieńczeniu. Dachy kryte gontem. Wewnątrz stropy i ściany pokryte polichromią z 1739 r. (data na belce stropowej – scena wniebowzięcia Matki Boskiej i dekoracja roślinna).

– **Laski, kościół poewangelicki, ob. katolicki pw. Niepokalanego Serca Marii Panny** – zbudowany w latach 1879 r. z inicjatywy pastora Jerzego Badury oraz Matyldy i Johana von Loesch, według projektu Karla Johanna B. Lüdecke, który zaprojektował również pastorówkę.¹⁶ Parafia utworzona została w 1974 r.

Jest to jednonawowy obiekt nakryty dwuspadowym dachem ujętym w ogniomury ze sterczynami u nasady i w zwieńczeniu, z niższym i węższym prezbiterium z zakrystiami po bokach. Na osi fasady prostokątna wieża nakryta spiczastym ostrosłupowym, ujęta parą aneksów o ściętych narożach. Ściany murowane, tynkowane, rozczłonkowane ceglany lizenami w zwieńczeniu spiętymi szerokim pasem ceglano-fryz. W szczytach – fryz podcięty ceglany arkadkami. Między lizenami – okna zamknięte łukiem okrągłym, w ceglanych opaskach. W zwieńczeniu wieży – arkadowe biforia rozdzielone kolumnką.

– **Trzcinica, kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika** – wzniesiony w latach 1804-1806, wieża dobudowana w 1869 r. Orientowany, jednonawowy, na rzucie prostokąta z niewyodrębnionym z bryły, poligonalnie zamkniętym prezbiterium. Wieża na rzucie kwadratu – pośrodku fasady, w dolnych kondygnacjach ujęta parą aneksów, płasko nakrytych na wysokości gzymsu wieńczącego korpusu – nakryta jest cebulastym hełmem z ażurową latarnią. Ściany murowane, tynkowane, przeprute oknami zamkniętymi łukiem okrągłym, w elewacji frontowej dzielone lizenami, zwieńczone wyładowanym gzymsem. Górne kondygnacje wieży zaoblone w narożach ujęte lizenami. W trzeciej kondygnacji wieży – okno w szerokim obramieniu zwieńczonym trójkątnym naczółkiem. Okna w opaskach. Detale wypracowane w tynku. Nawa sklepiona kolebką z lunetami na gurtach, w prezbiterium sklepienie żaglaste.

Kościół posiadał polichromie wykonane w 1806 r. przez nieznanego malarza, zamalowane w czasie remontu 1934 r. Obok znajduje się plebania z 1856 r. Parafia istnieje od XIII w.

– **Wodziecna, kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy** – wzniesiony został w 1894 r., neogotycki. Od 1894 r. w świątyni znajduje się kopia obrazu Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. W 1969 r. od strony prezbiterium dobudowano drewniany aneks, w 1983 r. zastępując go dobudówką z cegły. W 2007 r. kościół uzyskał tytuł Sanktuarium Matki Boskiej Nieustającej Pomocy.

Obiekt jednonawowy, na rzucie prostokąta zamkniętego odcinkiem łuku, nakryty dachem dwuspadowym. W fasadzie trójkondygnacyjna wieża na rzucie prostokąta, w górnych kondygnacjach – ośmioboczna, zwieńczona wąskim, cebulastym hełmem z ażurową latarnią przykrytą mniejszym hełmem cebulastym. Ceglano-ściany rozczłonkowane lizenami rozmieszczonymi między ostrołucznymi oknami. Pod gzymsem wieńczącym – fryz ząbkowy. Wokół drzwi wejściowych obramienie z ceglanych kształtek.

• CMĘTARZE

Ważny element krajobrazu kulturowego tworzą cmentarze. Są elementem dziedzictwa materialnego – opatrzone zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu. Równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku jest konieczna, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania – oznakować tablicami informacyjnymi.

Najstarsze są cmentarze przykościelne, zakładane zwykle w obrębie posesji kościoła, dziś najczęściej splantowane, pozbawione nagrobków. Od XIX w. cmentarze lokowano poza obrębem wsi.

¹⁶ Projekt kościoła i plebanii ewangelickiej w Laskach, http://tpl-lukus.kepno.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=62 (dostęp: 05.11.2022)

Na terenie Gminy Trzcinica czynne są cmentarze parafialne w Trzcinicy i w Laskach.

– **Trzcinica, cmentarz parafialny** – prostokątny, założony na pld.-wsch. od kościoła. Powstał zapewne wraz z budową kościoła – na pocz. XIX w., w 1812 r. został ogrodzony; w latach 1990-1992 powiększono go 0,27 ha, wykonano nowe ogrodzenie. W 1999 r. poświęcono nowy krzyż i kaplicę. Warto nadmienić, że w podziemiach kościoła w Trzcinicy znajduje się krypta, gdzie spoczywają jego fundatorzy z rodu Trzińskich.

– **Laski, cmentarz parafialny** – usytuowany po pld. i zach. stronie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP, otoczony murem kamiennym i tynkowanym, przecięty alejkami w układzie krzyżowym. Zachowany starodrzew.

Na terenie gminy zachowały się również dwa cmentarze ewangelickie:

– **Trzcinica, cmentarz ewangelicki** – z końca XIX w., usytuowany na wsch. od wsi, wśród pól, przy drodze na Pomiany. Widoczny jako grupa zieleni wysokiej. Na terenie cmentarza zachowany jest krzyż i kilka fragmentów nagrobków oraz częściowo - murowana z cegły kaplica cmentarna.

– **Laski, cmentarz ewangelicki** – z końca XIX w., usytuowany na pld., w bezpośrednim sąsiedztwie dawnego kościoła ewangelickiego. Teren ogrodzony parkanem metalowym osadzonym na ceglanych słupkach, splantowany, porośnięty trawą, ze starodrzewem. Brak nagrobków. Na wprost kościoła stoi dawna pastorówka z 1877 r.

• ZABYTKI TECHNIKI

Istotne dla wizerunku krajobrazu kulturowego są również zabytki techniki. Na terenie gminy Trzcinica zachowało się ich niewiele: młyny wodne w Trzcinicy i Kuźnicy Trzcińskiej oraz dwa silosy z ok. 1910 r. na terenie dawnego folwarku Laskach.

• ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (sprzęty stolarskie, tkaniny, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki, a także np. piece czy kominki.

Na terenie Gminy Trzcinica najcenniejsze obiekty wpisano do rejestru zabytków ruchomych. Należy do nich wyposażenie kościołów pw. Wniebowzięcia NMP w Laskach i pw. św. Stanisława Biskupa w Trzcinicy.

Do najcenniejszych elementów wyposażenia kościoła w Laskach należy polichromia z 1739 r. przedstawiająca scenę Wniebowzięcia NMP, symbol Paulinów: palma z dwoma lwiatkami oraz dekorację roślinną. Ponadto: wczesnobarokowy ołtarz główny z 2 poł. XVII w., z barokowym obrazem MB w bogato zdobionej drewnianej sukience, ołtarz boczny z rzeźbą św. Rocha – z XVIII w., późnorennesansowa ambona z 1 poł. XVII w., zdobiona malowanymi wizerunkami czterech Ewangelistów, barokowa chrzcielnica, krucyfiksy i rzeźby aniołów – XVIII/XIX w. oraz relikwiarz rokokowy – z 1745 r.

W kościele pw. św. Stanisława Biskupa w Trzcinicy: figury drewniane z końca XVIII w., ambona i konfesjonały z XIX w., rokokowa chrzcielnica oraz późnogotycka rzeźba nieznannej świętej z ok. 1510 r., a także kielich mszalny z 1747 r. Na sklepieniach znajdują się malowidła z 1891 r.

W kościele pw. Niepokalanego Serca Maryi w Laskach znajdują się zabytkowe organy, dzwon stalowy i witraże wykonane w latach 1991-1999 przez Mariana Schwarza, regionalistę ziemi szamotulskiej, wypalone w pracowni witrażysty Marka Janka z Kobylnicy, wpisane jako zabytek dziedzictwa Wielkopolski.

Zabytkiem ruchomym są również figury świętych, sytuowane na zewnątrz, przedstawiające najczęściej Św. Jana Nepomucena: w Laskach (przy kościele), Trzcinicy (kapliczka przy drodze do Kępna), Ignacówce, Pomianach i Kuźnicy Trzcińskiej (pierwotnie stała w kapliczce nieopodal młyna, barokowa, uszkodzona w czasie II wojny światowej).

• ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zasób i charakter stanowisk archeologicznych określa Archeologiczne Zdjęcie Polski – badania powierzchniowe prowadzone od 1978 r., pozwalające zlokalizować stanowiska osadnicze, a także rejestr i ewidencja zabytków prowadzone przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków. Na terenie Gminy Trzcinica najcenniejsze stanowiska o własnej formie krajobrazowej:

– **Trzcinica, kopiec Św. Wawrzyńca** – średniowieczne grodzisko stożkowate usytuowane ok. 200 m na wsch. od kościoła, datowane na XIV w. Literatura archeologiczna traktuje go jako obronną siedzibę rycerską. Stanowisko wpisane jest do rejestru zabytków.

– **Laski, cmentarzysko** – kultury łużyckiej grupy górnośląsko-małopolskiej z młodszej epoki brązu X-IV wiek p.n.e. Odkryte w latach 1926-1929 przez archeologów z Uniwersytetu Poznańskiego. Cmentarzysko liczy ponad dwa tysiące pochówków, z czego podczas badań udokumentowano 1812 stanowisk grobowych popielnicowych i bezpopielnicowych. Łącznie odnaleziono ok. 9000 obiektów archeologicznych; do 1939 r. zebrane przedmioty przechowywano w pałacu w Laskach, gdzie utworzono muzeum; po wybuchu II wojny światowej eksponaty przeniesiono do muzeum archeologicznego w Poznaniu. Cmentarzysko zlokalizowano i oznakowano tablicą skalkową.

5.3.2. Elementy dziedzictwa niematerialnego Gminy Trzcinica

Jest to rodzaj dziedzictwa przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Teren Gminy Trzcinica, mimo zmian przynależności państwowej i zawirowań historycznych, jest krainą z własnym dziedzictwem niematerialnym i własną kulturą ściśle związaną z Wielkopolską. Z etnograficznego punktu widzenia obszar gminy Trzcinica znajduje się na terenie Wielkopolski środkowej.

Wyróżnikiem terenu jest gwar wielkopolska.¹⁷ Jest wynikiem połączenia polszczyzny ogólnej i wielkopolskich gwar ludności wiejskiej z różnych regionów Wielkopolski. Do najbardziej charakterystycznych cech wymowy regionalnej zaliczyć należy m.in.:

- wymianę samogłoski -a- na -o- (np. jechoł zamiast jechał, chłopok - chłopak); przed -o- lub -u- na początku wyrazu dodaje się -ł- (np. łokno - okno, łobiad - obiad, łoko - oko),
- zmienia się grupę -aj na -ej (np. dej - daj, czymej - trzymaj),
- zmiękczenie spółgłosek (np. dźwi - drzwi, śli - szli, śpitał - szpital),
- w słowotwórstwie stosuje się zdrabniający przyrostek -yszek (np. garnyszek - garnek, chłopyszek - chłopiec, kamyszek - kamyczek),
- przymiotnikowy przyrostek -anny (np. blaszanny - blaszany, szklanny - szklany),
- w przysłówkach spotkać można formy skędy - skąd, trzeba - trzeba, dość - w znaczeniu: „ile to kosztuje?”,
- w obrębie czasowników występują nietypowe formy bezokolicznikowe, np. bojeć się - bać się, stojeć - stać, ućknąć - uciec) oraz formy osobowe, np. graję - gram, lubięją - lubią, rozletą - rozlecają),
- wołacz zaimka osobowego: tej zamiast - ty.

Cechy dialektu wielkopolskiego, a także zapożyczenia z okresu zaborów z języka niemieckiego, gwary śląskiej przy znacznym oddziaływaniu języka ogólnonarodowego, miały i w dalszym ciągu mają istotny wpływ na współczesny język mieszkańców regionu.

¹⁷ M. Gruchmanowa, Gwary wielkopolskie, w: Kultura ludowa wielkopolski, (red. Józef Burszta), t. III, Wydawnictwo Poznańskie, 1967

Innym elementem dziedzictwa niematerialnego jest obrzędowość doroczna, ściśle związana z katolickim kalendarzem świąt.¹⁸ W dobie kultury globalnej większość obrzędów uległa unifikacji z typowo polskimi, jednak zachowało się sporo odrębności, praktykowanych do dziś, np.:

- Adwent (*Adwynt, Agwynt*) – w tym czasie obowiązywało wiele zakazów, np. nie wolno było orać, gdyż groziło to chorobami. Przestrzegano też surowego postu: nie jedzono produktów pochodzenia zwierzęcego.
- Wigilia Bożego Narodzenia (*Gwiazdka, Gwioska*) – jeśli przypadała w niedzielę – rok miał być słoneczny i pogodny; w środę – robaczywy; w czwartek – urodzajny w pszenicę, a w piątek – smutny, mglisty. Pogoda w Wigilię zapowiadała również urodzaj lub nieurodzaj, np. jeśli w noc wigilijną świeciły gwiazdy, oznaczało to, że kury będą się dobrze niosły, jeśli cały dzień było pochmurno – krowy będą dojne.

Dawniej nie stawiano na stole pustego nakrycia dla niespodziewanego gościa, obecnie – pod wpływem zwyczajów ogólnopolskich – jest to powszechne. Menu wigilijne – różne w zależności od regionu – radykalnie zmieniało się w czasie. Obecnie podaje się zwykle zupę rybną lub barszcz, smażoną rybę (zwykle karpia) z ziemniakami, śledzie, kapustę z grzybami, kompot z suszu i *makielki* (pokrojona w plastry bułka pszenna, zalana rozartartym, słodzonym makiem lub moczona w wodzie i przekładana makiem z cukrem bądź miodem).

Po wieczerzy i odśpiewaniu kolęd do domu przychodził *gwiazdor* lub inne tajemnicze postaci, jak *wigilorze*, *wiliarze*, *stare józefy* lub *starcy*. Rozdają drobne prezenty: zabawki, słodycze, a nieposłusznym chłoszczą różgami. Obecnie zachował się zwyczaj przychodzenia tylko Gwiazdora, ewentualnie Gwiazdora z ubraną na białą *Gwiazdką*.

- Noc sylwestrowa i Nowy Rok – nadal żywotny jest zwyczaj urządzania psot w noc sylwestrową: zabierania furtek, bram i narzędzi gospodarskich, wciągania ich na dach albo wynoszenia poza obręb gospodarstwa.
- Trzech Króli – w wigilię święta, czyli 5 stycznia, zwaną *Szczodrym wieczorem* – wypiekano małe chlebki zwane *szczodrakami*, którymi częstowano gości lub rozdawano je ubogim.
- Zapusty – czas przed Wielkim Postem nazywa się *ostatkami*, *zapustami*, a trzy ostatnie dni przed Popielcem – *zapustem* lub *mięsopustem*. Po wsiach chodziły wtedy grupy przebierańców: niedźwiedź, Żyd, Dziad, Baba, Kominiarz, Piekarz, Cygan, Policjant, Ułan, Szewc. Zwano je *maszkarami zapustnymi*. W ostatni dzień karnawału urządzana jest zabawa o nazwie *podkoziółek*: tańce opłacały panny, które wrzucały pieniądze do naczynia ustawionego obok figurki koziołka lub chłopca ubranego w kozią skórę.
- *Śmiercicha* (*Śmierć, Marzanna, Marzanka*) – przetrwał zwyczaj topienia *Śmiercichy* – manekinu ze słomy, ubranego w łachmany i zatknętego na długiej tyczce.
- Wielki Tydzień: do dziś zachował się zwyczaj smagania różgami w Wielki Piątek, tzw. *boże rany*. Dawniej zwykle gospodyni biła domowników, zaczynając od męża, kończąc na najmłodszym dziecku. Obecnie matka uderza jedynie dziecko patykiem, paskiem lub ręką.
- Wielkanoc – zachował się zwyczaj oblewania wodą - *dyngus*.
- Święty Jan – rozbudowany system obrzędów zwanych *Kupałą, Kupalnocką, nocą świętojańską* czy *sobótką*, uległ w Wielkopolsce znacznej redukcji – zachowało się jedynie przekonanie, że po św. Janie można kąpać się w otwartych zbiornikach wodnych. Na prawie całym terenie Wielkopolski pozostałością po tym święcie jest także nazywanie porzeczek *świętojankami*.
- Boże Ciało – najważniejszym wydarzeniem jest procesja po mszy św., podczas której kapłan niesie Najświętszy Sakrament do czterech ołtarzy w różnych stronach wsi. Święto to obchodzone jest szczególnie uroczystie. W procesji uczestniczą mieszkańcy wsi, bardzo często w strojach ludowych. Najczęściej ubierają je kobiety niosące sztandary, feretrony i wstęgi u chorągwi. W procesji idą też ubrane na ludowo dziewczynki, które sypią kwiatki pod nogi księdza niosącego monstrancję.
- Żywotny w Wielkopolsce jest zwyczaj święcenia wianuszków z ziół, kwiatów i pachnących krzewów. Dawniej kobiety i dziewczęta wity wianki małe i niosły je do poświęcenia w oktawę Bożego Ciała.

¹⁸ J. Dydowiczowa, Zwyczaje i obrzędy doroczne, w: Kultura ludowa Wielkopolski, red. Józef Burszta, t. 3, Poznań 1967, s. 11-88. Ewa Rodek, Karolina Bielenin-Lenczowska, Obrzędowość doroczna: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=dialekt-wielkopolski-kultura-ludowa-mwr-obrzedowosc> (dostęp: 06.11.2022)

Wierzono, że mają magiczną moc, dlatego wieszano je pod świętymi obrazami, podczas burzy wieszano w oknie lub palono w piecu, żeby piorun nie strzelił w dom. Wianki miały zastosowanie w medycynie ludowej do leczenia ludzi i zwierząt, dlatego je przechowywano i palono dopiero przed oktawą następnego Bożego Ciała. Magiczną moc miały także brzożowe gałązki zdobiące ołtarze, do których pielgrzymowano podczas procesji.

- Katarzynki i Andrzejki – to czas wróżb. W wigilię dnia św. Katarzyny wróżyli sobie kawalerowie, natomiast dziewczęta – w wigilię dnia św. Andrzeja. Wróżby dotyczyły poszukiwania żon i mężów. Najczęstszą praktyką było lanie rozgrzanego wosku na zimną wodę; niekiedy substancję przelewano przez ucho klucza. Innym zwyczajem było ustawianie w linii prostej trzewików od ściany przeciwległej drzwiom aż do sieni; zamążpójście czekało tę, której but znalazł się w sieni jako pierwszy.

Warto zaznaczyć, że kulturę ludową ziemi kępińskiej całościowo opisał J. Majchrzak.¹⁹

Dla praktyk religijnych mieszkańców Gminy Trzcínica istotne jest istnienie sanktuarium Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Wodziejnej. W setną rocznicę przeniesienia obrazu Matki Boskiej, w 1994 r. wprowadzono tygodniowy odpust. Początkowo do kościoła przychodzili jedynie wierni z parafii, potem odpust został rozszerzony na cały dekanat. Dziś pielgrzymują pątnicy także spoza dekanatu trzcinińskiego. Codziennie wierni składają prośby i podziękowania do Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Wszystkie są zbierane i umieszczane w specjalnej kronice.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Trzcínica funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

¹⁹ J. Majchrzak, Folklor ziemi kępińskiej, pod red. dr Anny Weroniki Brzezińskiej http://otworzysiazke.pl/images/ksiazki/folklor_ziemi_kepinskiej/folklor_ziemi_kepinskiej.pdf (dostęp: 09.11.2022)

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Trzcinica znajduje się 7 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 1 stanowisko archeologiczne (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Stan zachowania obiektów jest zróżnicowany: obiekty sakralne i cmentarz są w stanie bardzo dobrym. Zespół pałacowy w Laskach jest w stanie dobrym, jednak nie jest użytkowany, co ma wpływ na jego właściwe utrzymanie. Natomiast pałac w zespole pałacowo-parkowym w Pomianach jest w stanie dostatecznym i wymaga przeprowadzenia prac remontowych. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Trzcinica

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA i NUMER REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Laski	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	kl.III-885/10/61 z 27.12.1961
2	Laski	zespół pałacowy: pałac, park	1662/A z 16.12.1974
3	Pomiany	zespół pałacowy (nr 5): pałac, park	458/A z 11.12.1989
4	Trzcinica	kościół parafialny pw. św. Stanisława	686/A z 15.07.1969
5	Wodziezna	kościół filialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy wraz z terenem przykościelnym	257/Wlkp/A z 9.11.2005
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE			
6	Trzcinica	kopiec podworski otoczony fosą wraz ze strefą ochrony konserwatorskiej	763/A z 31.12.1998

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detale architektoniczne. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Zasób zabytków ruchomych na terenie Gminy Trzcinica tworzą wyposażenia dwóch zabytkowych świątyń – z Lasek i Trzcinicy (Tabela nr 2). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać u Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Trzcinica

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR i DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Laski	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	215/B z 23.05.1972
2	Trzcinica	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa	229/B z 24.05.1972

5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Trzcينica, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami.

W planach wyznaczono następujące zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego, zabytków, dóbr kultury oraz granice i zasady zagospodarowania obszarów i obiektów podlegających ochronie ustalonych na podstawie przepisów odrębnych.

Na obszarze objętym planem, w granicach określonych na rysunku planu, ustala się strefę podstawowej ochrony konserwatorskiej.

W strefie podstawowej ochrony konserwatorskiej działalność inwestycyjna wymaga zachowania poniższych ustaleń:

- 1) Obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
- 2) Nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej,
- 3) Nowa zabudowa nie może ona dominować nad zabudową historyczną.

Z uwagi na możliwość dokonania w czasie robót ziemnych odkrycia obiektów nieruchomych lub ruchomych zabytków archeologicznych na obszarze objętym planem obowiązują następujące ustalenia:

- 1) W przypadku dokonania w trakcie robót budowlanych znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu,
- 2) Wszelkie odkryte w trakcie prac ziemnych przedmioty zabytkowe, obiekty nieruchome oraz nawarstwienia kulturowe podlegają ochronie prawnej w myśl przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury,
- 3) Wszelkie prace ziemne naruszające strukturę ziemi wymagają uzyskania zezwolenia w WUOZ, Delegaturze w Kaliszu.

Wszelkie prace modernizacyjne związane z przebudową, rozbudową, nadbudową i remontem budynków, wpisanych do wykazu zabytków wymagają zachowania poniższych ustaleń:

- 1) Należy zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- 2) Należy utrzymać, a w zniszczonych fragmentach odtworzyć, historyczny detal architektoniczny,
- 3) W przypadku konieczności przebicia nowych otworów okiennych i drzwiowych, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- 4) Wskazane jest stosowanie kolorystyki, nawiązującej do historycznej,
- 5) Obowiązuje zakaz stosowania okładziny z tworzyw sztucznych typu „siding”,
- 6) Zamierzenia remontowe dotyczące tych obiektów winny być zgłaszane w urzędzie właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków.

Z uwagi na występowanie w rejonie obszaru objętego planem stanowisk archeologicznych oraz związanych z tym ewentualnej możliwości dokonania w czasie robót ziemnych odkrycia obiektów nieruchomych lub ruchomych zabytków archeologicznych, w określonej na rysunku planu strefie eksploracji archeologicznej, obowiązują następujące ustalenia:

- 1) Wszelkie prace ziemne wymagające wykopów wymagają powiadomienia Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Kaliszu,
- 2) Ze względu na możliwość znalezienia w trakcie prac ziemnych reliktywów archeologicznych, inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót,
- 3) W przypadku wystąpienia zabytków i obiektów archeologicznych należy podjąć ratownicze badania wykopaliskowe,
- 4) Wszelkie odkryte w trakcie prac ziemnych przedmioty zabytkowe, obiekty nieruchome oraz nawarstwienia kulturowe podlegają ochronie prawnej w myśl obowiązujących przepisów prawnych.

W obrębie stanowisk archeologicznych występujących na obszarze objętym planem obowiązują następujące ustalenia:

- 1) Dopuszcza się uprawy rolnicze, ogrodowe, poletka doświadczalne itp., przy czym należy unikać zbyt głębokiej orki, stanowiącej zagrożenie dla znajdujących się w ziemi zabytków archeologicznych;
- 2) Dopuszczalne jest lokalizowanie sieci uzbrojenia terenu pod warunkiem uzyskania zezwolenia od właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków;
- 3) Inwestor obowiązany jest zlecić wykonanie ratowniczych badań wykopaliskowych na własny koszt przed przystąpieniem do prac ziemnych. Wyniki tych badań mogą wpłynąć na decyzję o zmianie sposobu zagospodarowania tego terenu lub o wyborze innej technologii.

Dla pozostałego obszaru (nieobjętego strefą obserwacji archeologicznej i bez rozpoznanych stanowisk archeologicznych) obowiązują następujące ustalenia:

- 1) W przypadku dokonania w trakcie robót budowlanych znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac lub ewentualnie o ich zaniechaniu.

Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Trzcinica

LP.	NAZWA AKTU I DATA JEGO PODJĘCIA	TYTUŁ PLANU	DZIENNIK URZĘDOWY PUBLIKUJĄCY AKT	UWAGI
1	Uchwała Nr XX/110/04 z dnia 27 września 2004r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Zachodniej części wsi Trzcinica MPZP TRZCINICA ZACHODNIA	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 162 z dnia 26.11.2004r. poz. 3466	Obejmuje zachodnią część wsi Trzcinica
2	Uchwała Nr XXI/119/04 z dnia 24 listopada 2004r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osady Nowa Wieś MPZP NOWA WIEŚ	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 1 z dnia 10.01.2005r. poz. 4	Obejmuje teren osady Nowa Wieś
3	Uchwała Nr XXXIV/201/06 z dnia 31 marca 2006r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Wsi Laski MPZP LASKI	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 84 z dnia 31.05.2006r. poz. 2122	Obejmuje wieś Laski Borek Granice
4	Uchwała Nr XXIII/139/08 z dnia 22 lipca 2008r.	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego osady Nowa Wieś MPZP OSADA NOWA WIEŚ	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 158 z dnia 18.09.2008r. poz. 2714	Obejmuje teren osady Nowa Wieś
5	Uchwała Nr XXXIV/209/09 z dnia 2 lipca 2009r.	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Wsi Laski dla obszaru położonego w rejonie "Osiedla Nowego" oraz osady Borek MPZP LASKI BOREK	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 153 z dnia 14.08.2009r. poz. 2640	Obejmuje Osiedle Nowe Laski i część osady Borek
6	Uchwała Nr XL/235/09 z dnia 30 grudnia 2009r.	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Wschodniej części wsi Trzcinica, dla obszaru położonego w północnej części wsi MPZP TRZCINICA PÓŁNOCNA	Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 68 z dnia 14.04.2010r. poz. 1412	Obejmuje północną część wsi Trzcinica
7	Uchwała Nr XXIX/189/2013 z dnia 22 kwietnia 2013r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego we wsi Trzcinica	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 26 czerwca 2013r. poz. 4169	Obszar wsi Trzcinica (oprócz części północnej i zachodniej)
8	Uchwała nr XXXVII/232/2013 z dnia 30 grudnia 2013r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Laski, dla obszaru obejmującego dz. nr ew. 1170/7 oraz 1170/23 położone w miejscowości Laski MPZP LASKI PARK	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 3 marca 2014r. Poz. 1301	Obejmuje obszar założenia parkowo-pałacowego oraz gorzelni w Laskach
9	Uchwała nr XXXVIII/240/2014 z dnia 6 lutego 2014r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Laski w rejonie ulicy Wierzbowej i ulicy Parkowej	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 13 marca 2014r. Poz. 1694	Zmiana dot. ul. Parkowej w Laskach i tzw. Wierzbowej (z Granic w kier. Trzcinicy)
10	Uchwała nr XLV/277/2014 z dnia 12 listopada 2014r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w miejscowościach Laski i Smardze	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 26 stycznia 2015r. Poz. 1387	Obejmuje część ul. Armii Krajowej w Laskach i dalej w kierunku Smardz
11	Uchwała nr	Uchwała w sprawie zmiany	Dz. Urz. Woj. Wlkp.	Obejmuje część wsi

	IV/32/2015 z dnia 25 marca 2015 r.	miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Laski, w rejonie ogrodów działkowych i Osiedla Nowego	z dnia 12 maja 2015r. poz. 3254	Laski w rejonie ogrodów działkowych i Osiedla Nowego
12	Uchwała nr XXXVI/257/2018 z dnia 28 czerwca 2018 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru obejmującego działkę ew. nr 417/2 położoną w miejscowości Wodziezna	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 19 lipca 2018r. poz. 6016	Obejmuje działkę nr 417/2 w m. Wodziezna
13	Uchwała nr II/20/2018 z dnia 29 listopada 2018r.	uchwała ws uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w miejscowości Trzcinica i Laski MPZP TRZCINICA - LASKI - I	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 13 grudnia 2018r. poz. 9997	Obejmuje obszar w pn części wsi Trzcinica – w rejonie zakładów Janmar i Prowell oraz pd cz. obrębu Laski
14	Uchwała nr VII/78/2019 z dnia 18 czerwca 2019 r.	uchwała ws uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego we wsi Trzcinica	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 17 lipca 2019r. poz. 6773	Dotyczy tylko zmiany tekstowej MPZP Trzcinica przyjętego uchwałą Nr XXIX/189/2013 z dnia 22 kwietnia 2013r., opublikowaną w Dz.Urz. Woj. Wlkp. z dn. 26.06.2013r. Poz. 4169.
15	Uchwała nr IX/92/2019 z dnia 28 sierpnia 2019r	uchwała ws uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w miejscowości Laski - Tartak	Dz. Urz. Woj. Wlkp. z dnia 20 września 2019r., poz. 7914	Obejmuje działkę nr 5056/8 obr. Laski

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym ww. rozporządzenie oraz Obwieszczeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Trzcínica została opracowana w latach 2008-2010. Nie wykonano kart dla stanowisk archeologicznych. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawiony został w Załączniku nr 1.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

Gmina Trzcínica posiada w swojej własności 5 zabytków będących w GEZ, w tym jeden obiekt wpisany jest do rejestru zabytków:

1. pałac w Pomianach (rejestr zabytków),
2. biblioteka, Laski, ul. Kępińska 16,
3. szkoła, Laski, ul. Lipowa 34,
4. dom, Teklin 2,
5. dom, Wodniczna 55

Gmina jako właściciel tych obiektów jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji.

5.5.1. Stanowska archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Pod względem geograficznym i geologicznym obszar Gminy Trzcinicy położony jest w obrębie Wysoczyzny Wieruszowskiej będącej rozległą wysoczyzną morenową złożoną z szeregu moren czołowych wytworzonych w wyniku procesów geologicznych towarzyszących zlodowaceniom środkowopolskim. Drobne moreny typu akumulacyjnego poddane były przeobrażeniom poprzez działanie wód płynących tj. obecnych do dnia dzisiejszego szeregu niewielkich cieków wodnych stanowiących dopływ Pomianki będącej dopływem Proсны. Powstała w ten sposób dolina charakteryzuje się nieznaczną różnicą terenów zlokalizowanych w obrębie wyniesień i na terasach zalewowych spowodowanych częściowo wielowiekowymi uprawami rolnymi. Na terenie gminy przeważają lekkie gleby piaszczyste oraz bielcowe o zróżnicowanej kamienistości.

W wyniku prowadzonych w końcu XX w. kwerend terenowych przeprowadzonych w ramach archeologicznego rozpoznania (AZP) stwierdzono dość znaczne zróżnicowania kulturowe i chronologiczne badanego terenu z dominującymi znaleziskami z okresu nowożytnego na czele z pozostałościami XVII-wiecznego dworu na kopcu w miejscowości Trzcinica. Ponadto zlokalizowano nieliczne znaleziska pochodzące z późnego paleolitu, epoki brązu z przewagą osadnictwa reprezentującego kulturę łużycką (jedno stanowisko związane z kulturą pomorską lub kulturą grobów kłoszowych). Stosunkowo liczniej reprezentowane jest osadnictwo z okresu żelaza przede wszystkim związane z kulturą przeworską, a także osadnictwo średniowieczne występujące w pobliżu istniejących wsi o metryce XIII-wiecznej i XIV-wiecznej. Osadnictwo zlokalizowane na terenie Gminy Trzcinica charakteryzuje się prawidłowością polegającą na usytuowaniu osad w głównej mierze na stoku doliny, poza terasą zalewową i denną. Wyraźnemu rozgraniczeniu podlegają osady i punkty osadnicze związane z kulturą łużycką zlokalizowane w większości na wschodnim brzegu Pomianki.

Za najistotniejsze elementy dziedzictwa archeologicznego należy uznać poniższe stanowiska na które składają się obiekty o widocznej formie krajobrazowej tj. kopiec podworski (tzw. grodzisko stożkowate) w Trzcinicy (w rejestrze zabytków) oraz cmentarzysko kultury łużyckiej w Laskach.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Poniżej, w Tabeli nr 2, przedstawiono liczbę stanowisk archeologicznych z wyróżnieniem na poszczególne funkcje.

Tabela 4. Liczba stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytku z terenu Gminy Trzcinica

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	IŁOŚĆ	W TYM WPISANE DO REJESTRU
ślady osadnictwa	67	-
punkty osadnicze	21	-
osady	33	-
cmentarzyska	2	-
kopiec	1	1
suma	124	1

Źródło: www.zabytek.pl

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Gmina ma obowiązek posiadania kart stanowisk archeologicznych, stanowiących część gminnej ewidencji zabytków. Gmina Trzcinica nie wykonała dotychczas kart stanowisk archeologicznych, co zostanie uzupełnione do końca 2024 r.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie

zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W najbliższych latach w Gminie Trzcinica planowane są inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, przez co niosą zagrożenia dla zabytków archeologicznych. Do działań takich należy wykonanie:

• **WOD-KAN:**

- budowa kanalizacji sanitarnej i sieci wodociągowej w miejscowości Piotrówka – etap I (drugi etap operacji);
- wymiana sieci wodociągowej z przyłączami, budowa kanalizacji sanitarnej z przykanalikami wraz z odtworzeniem dróg w miejscowości Piotrówka;
- budowa kanalizacji sanitarnej z przykanalikami, wymiana i rozbudowa sieci wodociągowej z przyłączami i odbudową dróg w m. Trzcinica;
- rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej w Gminie Trzcinica (dot. dwóch odcinków sieci wodociągowej w m. Kuźnica Trzcińska oraz sieci wod -kan w m. Laski Osiedle Nowe);
- rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Smardze;
- budowa kanalizacji sanitarnej oraz systemu zaopatrzenia w wodę wraz z odtworzeniem dróg w miejscowości Wodiczna.

• **DROGI:**

- przebudowa drogi Granice – Trzcinica;
- przebudowa drogi gminnej w m. Laski – ul. Parkowa;
- przebudowa drogi gminnej w m. Smardze;
- przebudowa dróg gminnych w miejscowości Trzcinica (ul. Kolejowa, Poczтовая, Kościelna, Spokojna);
- modernizacja drogi w m. Pomiany.

• **PLANOWANE KOPALNIE KRUSZYWA** (na etapie wydawania decyzji środowiskowych):

- eksploatacja odkrywkowa kruszywa naturalnego (piasków skaleniowo – kwarcowych), ze złoża POMIANY IL zlokalizowanego na części działki oznaczonej numerem geodezyjnym 264 obręb Pomiany w miejscowości Pomiany;
- eksploatacji odkrywków kruszywa naturalnego (piasków skaleniowo – kwarcowych), ze złoża WODZICZNA IL zlokalizowanego na części działki oznaczonej numerem geodezyjnym 778/2 obręb Wodiczna w miejscowości Wodiczna”.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Zasób zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w gminie Trzcinica jest poważny i charakteryzuje się dużym potencjałem, tak w sferze kulturowej, jak i gospodarczej. Jest to zasób zachowany w czytelnym i zwartym zespole oraz w postaci pojedynczych obiektów rozsianych wśród współczesnego zainwestowania terenu. Stan zachowania zasobu kulturowego gminy jest zróżnicowany. Wielką szansę generuje fakt, iż nie ma w granicach gminy większych dominant negatywnych, degradujących w znaczącym stopniu krajobraz kulturowy. Krajobraz ten jest zachowany, jako czytelny, harmonijny i nasycony walorami przyrodniczo-historycznymi.

Można stwierdzić, iż na stan zachowania substancji zabytkowej mają wpływ następujące czynniki: prawo własności, sprawowanie opieki i ochrony w interesie społecznym i rozumienie owego interesu, akceptacja społeczna oraz źródła i zakres finansowania, organizacja działań i wreszcie kompetencje wykonawców oraz skuteczność nadzoru konserwatorskiego i egzekucji przepisów z zakresu ochrony zabytków.

Samorząd gminny może oddziaływać szczególnie w zakresie kształtowania opinii społecznej, wskazywania potrzeb i możliwości działań oraz inicjowania i nadzorowania konkretnych przedsięwzięć. W przypadku obiektów, które stanowią własność osób fizycznych lub prawnych inicjatywy gminy mogą być tylko pomostem do współpracy z właścicielami, którzy faktycznie i prawnie odpowiadają za stan zabytków.

Gmina Trzcinica dysponuje sprawnymi narzędziami w postaci prawa miejscowego (miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego), które mogą zapobiegać degradacji dziedzictwa kulturowego w skali inwestycji i współczesnych ingerencji. W skali niezbędnych działań zachowawczych – remontowo-konserwatorskich gmina może być tylko partnerem dla osób i podmiotów władających obiektami. Funkcjonujący w gminie system zachęty w postaci możliwości dofinansowania prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest modelowym przykładem otwierania możliwości współpracy prywatno-publicznej w imię dobrze rozumianego interesu zbiorowości. W skrajnych, negatywnych przypadkach, gmina może podejmować interwencje prawne za pośrednictwem wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków i nadzoru budowlanego.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Trzcinica.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY TRZCINICA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• pokrycie obszaru gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; • wysokie walory zabytkowego założenia rezydencjonalnego w Laskach posiadającego potencjał do stworzenia ośrodka o znaczeniu ponadlokalnym; • oznakowane cmentarzysko kultury łużyckiej w Laskach; • uchwała w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; • walory przyrodnicze gminy – obszary objęte ochroną; • oznakowane szlaki turystyczne rowerowe i piesze, np. żółty szlak turystyczny P-507; • aktywna działalność w szerzeniu kultury: Stowarzyszenia – Towarzystwa Przyjaciół Lasek „LUKUS”, Gminnej Biblioteki Publicznej, Kół Gospodyń Wiejskich.	• stan zachowania obiektów niektórych ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego; • niezadawalający stan zachowania zespołów dworskich/pałacowych; • gminna ewidencja zabytków bez opracowanych kart stanowisk archeologicznych; • niewielka baza turystyczna.
SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • bliskie sąsiedztwo z dużym ośrodkiem regionalnym (Kępno) oraz sąsiedztwo dużych kompleksów leśnych zwłaszcza od strony południowo-zachodniej; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalną; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • opracowania strategiczne zmierzające	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemyślanej,

do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • docieplania elewacji historycznych obiektów z zachowanym detalem architektonicznym (bonie, profilowane gzymsy, opaski okienne, podokienniki itp.).
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Trzcinica. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami, które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Trzcínica na lata 2015-2018. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Trzcínica

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.		
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Podjęmowanie starań o uzyskanie funduszy zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy, m.in. na sukcesywny remont pałacu w Pomianach znajdującego się w rejestrze zabytków.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Trzcínica w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Planowana rewitalizacja zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Pomianach obejmujące następujące działania: – remont dachu głównego; kwota wnioskowanych środków: 460 600,00 zł, – odtworzenie stolarki okiennej i drzwiowej, kwota wnioskowanych środków: 205 800,00 zł, – remont elewacji; kwota wnioskowanych środków: 842 800,00 zł, – remont części wspólnych; kwota wnioskowanych środków: 215 600,00 zł, – remont mieszkania; kwota wnioskowanych środków: 441 000,00 zł.	Jakie działania zrealizowano, ich zakres, wartość poniesionych środków
	Przeanalizowanie potrzeb odnowienia poszczególnych kapliczek przydrożnych, następnie sukcesywne prace konserwatorskie przy wyznaczonych obiektach.	Jakie obiekty wytypowano, ile wyremontowano, czy pozyskano środki zewnętrzne, w jakiej wysokości, zakres działań, wartość poniesionych środków

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
	Uaktualnienie uchwały w sprawie przyznawania dotacji na prace restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków o obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	Czy zmieniono uchwałę
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, alei przydrożnych).	
	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach podworskich, zabytkowych alejach przydrożnych; wspieranie lokalnych stowarzyszeń w pracach porządkowych na cmentarzach	
	Prace pielęgnacyjne na nieczynnych cmentarzach ewangelickich.	Zakres prac, wartość poniesionych środków, z kim współpracowano
Priorytet II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.		
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy prawo budowlane). Działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie mogą wpłynąć na utratę wartości artystycznych i historycznych zabytku.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków wraz z opracowaniem kart stanowisk archeologicznych do końca 2024 r.	Czy opracowano GEZ, czy przyjęto Zarządzeniem
	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy opracowano Plan, czy aktualizowano
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	W jakiej formie monitorowano, czy z kimś współpracowano, ilość złożonych wniosków, wartość pozyskanych funduszy
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Zaopatrzenie wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu.	Ile obiektów oznakowano, z kim współpracowano, jakie działania podjęto, wartość poniesionych środków
	Pomoc przy organizacji konkursów historycznych w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe we ścisłej współpracy	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka,

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
	z m.in. z Stowarzyszeniem – Towarzystwo Przyjaciół Lasek „LUKUS”, Gminną Biblioteką Publiczną, Kołami Gospodyń Wiejskich.	z kim współpracowano
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych w ramach zajęć lekcyjnych.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
	Umieszczenie tablicy informacyjnej i oznakowanie w terenie pałacu w Pomianach.	Czy umieszczono tablicę, wartość poniesionych środków
	Wyznaczenie szlaku turystycznego promującego zabytki.	Czy wyznaczono szlak, jakie obiekty zostały w nim ujęte, z kim współpracowano
	Opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków,
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - ustawa Prawo budowlane,
 - ustawa Prawo ochrony środowiska,
 - ustawa o ochronie przyrody,
 - ustawa o gospodarce nieruchomościami,
 - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
 - ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Trzcinica),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Trzcinica dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Trzcinica,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,

- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – przyznawane są zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Środki finansowe na dany rok pozostające w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli lub posiadaczy zabytków, wg wzorów zamieszczonych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu. Na stronie znajduje się także regulamin wewnętrzny przyznawania dotacji.

• Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego – zasady udzielania dotacji przez Województwo szczegółowo określa Uchwała nr XXIX/409/08 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 1 grudnia 2008 r. Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Podstawą udzielenia dotacji jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników.

Dotacje Starostwa Powiatu Kępińskiego – udzielane są zgodnie z Uchwałą Nr XXX/172/2021 Rady Powiatu Kępińskiego z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków położonym na obszarze powiatu kępińskiego (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2021r. poz. 3152). Wnioski o dotacje należy składać do dnia 15 lutego każdego roku kalendarzowego.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje Gminy Trzcinica – zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXV/210/06 Rady Gminy Trzcinica z dnia 28.04.2006 r. w sprawie określenia zasad przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wnioski o udzielenie dotacji na prace, które zostaną przeprowadzone w roku następnym, składa się do dnia 30 września roku poprzedzającego rok, w którym ma być udzielona dotacja.

W latach 2018-2022 kwota przyznanych dotacji wyniosła 23 000,00 zł (Tabela nr 7).

Tabela nr 7. Dotacje Gminy Trzcinica na zabytki w latach 2018-2022.

NAZWA ZADANIA	KWOTA
2018	brak
2019	
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Stanisława Biskupa w Trzcinicy na realizację zadania „Wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy rzeźbie św. Stanisława Biskupa, znajdującej się w kościele parafialnym pw. św. Stanisława Biskupa w Trzcinicy”	11 000,00 zł
2020	brak
2021	brak
2022	
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Stanisława Biskupa w Trzcinicy na realizację zadania pn: „Prace konserwatorskie i restauratorskie, tj. konserwacja techniczna i estetyczna ambony drewnianej, rzeźbionej i malowanej, klasycystycznej z I połowy XIX wieku – IV etap”	12 000,00 zł

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,

- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były

zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków)

dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)**

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym

np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,

– komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Trzcinicy
11. E. Sroka, Trzcinica w 875-lecie, Trzcinica 1997
12. F. Piasecki, Laski w Kotlinie Pomianki, Poznań 1998
13. Odkrycia na polach majątku ziemskiego w Lasach dokonano w latach 1925-1929; A. Wrzosek, M. Ćwirko-Godycki, (recenzja Z. Durczewski) w: Przegląd Archeologiczny T. 6, R. 20-21, Z. 2-3 (1938-1939) Internet: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=60595>; T. Malinowski, Laski : materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej, Słupsk 1988, S. Krzyżanowski, Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Laskach, pow. Kępno. Reinterpretacja źródeł archiwalnych, w: 1 Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno, 2015, https://issuu.com/muzeumkepno/docs/pierwszy_rocznik_muzeum_ziemi_k_pi
14. K. Chrzan, Miejsce w krajobrazie oraz funkcje wczesnośredniowiecznych grodów w dorzeczu środkowej i górnej Obry, Baryczy oraz środkowej Prosnys w IX i X w., w: Przegląd Archeologiczny, Vol. 66, 2018, pp. 261-282
https://www.academia.edu/37993255/Miejsce_w_krajobrazie_oraz_funkcje_wczesno%C5%9Bredniowiecznych_grod%C3%B3w_w_dorzeczach_%C5%9Brodkowej_i_g%C3%B3rnej_Obry_Baryczy_oraz_%C5%9Brodkowej_Prosny_w_IX_i_X_w
15. Kasztelania rudzka, Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, Internet: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=24367> (dostęp 17.10.2022)
16. Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, Internet: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=24367> (dostęp 17.10.2022)
17. Rosin R., Ziemia wieluńska w XII-XVI w. Studia z dziejów osadnictwa, Łódź 1961; Szczygielski W., Dzieje ziemi wieluńskiej, Łódź 1969. Kurzawa J., Zarys historyczny powiatu kępińskiego, Kępno 1958.
18. Rosin R., Rozwój terytorialno-polityczny dawnych ziem województwa łódzkiego (X-XV w.), w: Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna, nr 22; Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu, Warszawa 1963; Szczygielski W., Dzieje ziemi wieluńskiej, Łódź 1969
19. Libiszowska Z., Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach "Potopu", "Rocznik Łódzki" 1964, t. IX.; D. Orłowski, Potop szwedzki na ziemi wieluńskiej, w: Rocznik Wieluński 7, 25-45, 2007; B. Staręgowski, Powstanie Wielkopolskie 1655-1657, Warszawa 2022
20. M. Depeczyński, Powiat kępiński za czasów Grenzschutzu 1918-1920, Muzeum Ziemi Kępińskiej, Internet: <https://www.muzeumkepno.pl/wp-content/uploads/2020/12/powiat-kepinski-grenzschutz.pdf> (dostęp: 19.10.2022)
21. Plan odnowy miejscowości Piotrówka, gmina Trzcinica, Trzcinica 2008, strona gminy: <http://trzcinica.nowoczesnagmina.pl/?a=1342> (dostęp: 04.11.2022)
22. Plan odnowy miejscowości Smardze, gmina Trzcinica, Trzcinica 2009, strona gminy: <http://trzcinica.nowoczesnagmina.pl/?a=1813>

23. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Trzcينica http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U84/2019/134/6773.pdf (dostęp: 05.11.2022)
24. Program opieki nad zabytkami dla gminy Trzcينica na lata 2015- http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U84/2015/173/5340.pdf#zoom=90 (dostęp: 05.11.2022)
25. http://tpl-lukus.kepno.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=78 (dostęp: 05.11.2022.)
26. Portal z mapami topograficznymi messtischblatt [http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4874_\(2834\)_Reinersdorf_1885_APP_Sygn._M.top.25-2266.jpg](http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/4874_(2834)_Reinersdorf_1885_APP_Sygn._M.top.25-2266.jpg) (dostęp: 05.11.2022)
27. Projekt kościoła i plebanii ewangelickiej w Laskach http://tpl-lukus.kepno.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=62 (dostęp: 05.11.2022)
28. M. Gruchmanowa, Gwary wielkopolskie, w: Kultura ludowa wielkopolski, (red. Józef Burszta), t. III, Wydawnictwo Poznańskie, 1967
29. J. Dydowiczowa, Zwyczaje i obrzędy doroczne, w: Kultura ludowa Wielkopolski, red. Józef Burszta, t. 3, Poznań 1967, s. 11-88. Ewa Rodek, Karolina Bielenin-Lenczowska, Obrzędowość doroczna: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=dialekt-wielkopolski-kultura-ludowa-mwr-obrzedowosc> (dostęp: 06.11.2022)
30. J. Majchrzak, Folklor ziemi kępińskiej, pod red. dr Anny Weroniki Brzezińskiej http://otworzksiazke.pl/images/ksiazki/folklor_ziemi_kepinskiej/folklor_ziemi_kepinskiej.pdf (dostęp: 09.11.2022)
31. www.zabytek.pl
32. www.nid.pl
33. www.nimoz.pl
34. www.stat.gov.pl/gus
35. www.isap.sejm.gov.pl.

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Trzcينica.
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Trzcينica.
3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Trzcينica.
4. Tabela 4. Liczba stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytku z terenu Gminy Trzcينica.
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT.
6. Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Trzcينica.
7. Tabela nr 7. Dotacje Gminy Trzcينica na zabytki w latach 2018-2022.

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trzcinica

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1	Aniołka Druga	3	DWÓR, OB. DOM	
2	Aniołka Druga	3	BRAMA I OGRODZENIE PARKU	
3	Aniołka Druga	3	PARK DWORSKI	
4	Aniołka Druga	4	DOM PRACOWNIKÓW FOLWARKU	
5	Aniołka Druga	4	SPICHLERZ	
6	Aniołka Druga	4	KUŹNIA	
7	Aniołka Pierwsza	13	DWÓR, OB. DOM (ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY, OB. ROZPARCELOWANY)	
8	Aniołka Pierwsza	7	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARKU	
9	Granice	34	DOM	
10	Ignacówka Pierwsza	9	SZKOŁA, OB. DOM	
11	Ignacówka Pierwsza	9	SZKOLNY BUDYNEK GOSPODARCZY, OB. BUDYNEK GOSPODARCZY	
12	Jelenia Głowa	1	DWÓR, OB. DOM	
13	Jelenia Głowa	1	PARK DWORSKI	
14	Jelenia Głowa	2	DOM MIESZKAŁNY PRACOWNIKÓW FOLWARKU, STAJNIE I SPICHLERZ, OB. DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ	
15	Jelenia Głowa	3	OBORA DWORSKA Z PASZARNIĄ, OB. OBORA	
16	Kuźnica Trzcińska	6	DOM	
17	Kuźnica Trzcińska	8	DOM	
18	Kuźnica Trzcińska	18, 18A	MŁYN WODNY, OB. DOM	
19	Kuźnica Trzcińska	31	SZKOŁA, OB. DOM	
20	Laski	Kępińska 6	DOM, OB. POCZTA I SKLEP	
21	Laski	Kępińska 11	DOM	
22	Laski	Kępińska 16	DOM, OB. BIBLIOTEKA	
23	Laski	Kępińska 19	PASTORÓWKA, OB. DOM	
24	Laski	Kościelna	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIECIA NAJŚWIĘTSZEJ MARI PANNY	61/A 27.12.1961
25	Laski	Kościelna	KRZYŻ PRZY KOŚCIELE PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIECIA NAJŚWIĘTSZEJ MARI PANNY	
26	Laski	Kościelna	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA	
27	Laski	Ks. Stoińskiego 2	ZBÓR EWANGELICKI, OB. KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. NIEPOKALANEGO SERCA MATKI BOSKIEJ	
28	Laski	Ks. Stoińskiego 2	OCHRONKA, OB. PLEBANIA	
29	Laski	Lipowa 34	SZKOŁA	
30	Laski	Lipowa 39	DOM	
31	Laski	Lipowa 52	DWORZEC KOLEJOWY	
32	Laski	Os. Spółdzielcze	SPICHLERZ	
33	Laski	Os. Spółdzielcze	STODOŁA I	
34	Laski	Os. Spółdzielcze	STODOŁA II	
35	Laski	Os. Spółdzielcze	OBORA I	

36	Laski	Os. Spółdzielcze	OBORA II	
37	Laski	Os. Spółdzielcze	OBORA III	
38	Laski	Os. Spółdzielcze	STAJNIE, OB. MAGAZYN	
39	Laski	Os. Spółdzielcze	STOLARNIA I KUŹNIA, OB. WARSZTAT	
40	Laski	Os. Spółdzielcze	SILOSY I I II	
41	Laski	Os. Spółdzielcze 2	DOM WOŹNICY I KIEROWCY, OB. DOM	
42	Laski	Os. Spółdzielcze 3	GORZELNIA I SPICHLERZ, OB. MIESZKANIE	
43	Laski	Os. Spółdzielcze 5	DOM PRACOWNIKÓW FOLWARKU, OB. DOM	
44	Laski	Os. Spółdzielcze 6	DOM WETERYNARZA I LECZNICA, OB. DOM	
45	Laski	Os. Spółdzielcze 7	DOM PRACOWNIKÓW FOLWARKU, OB. DOM	
46	Laski	Os. Spółdzielcze 9	DOM STAJENNEGO, OB. DOM	
47	Laski	Os. Spółdzielcze 10	CZWORAK, OB. DOM	
48	Laski	Os. Spółdzielcze 14	RZĄDCÓWKA, OB. DOM	
49	Laski	Os. Spółdzielcze 28	CZWORAK, OB. DOM	
50	Laski	Szkolna 2	SZKOŁA, OB. DOM	
51	Laski	Zamkowa 30	PAŁAC	1662/A 16.12.1974
52	Laski	Zamkowa 30	PARK PAŁACOWY	1662/A 16.12.1974
53	Nowa Wieś	14	DOM	
54	Nowa Wieś	15	DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ	
55	Piotrówka	21	ZAJAZD OB. DOM	
56	Piotrówka	60	DOM	
57	Pomiany	5	PAŁAC, OB. DOM	458/A 11.12.1989
58	Pomiany	5	OGRODZENIE PARKU Z BRAMĄ I POZOSTAŁOŚCIAMI WIEŻY	
59	Pomiany	5	PARK PAŁACOWY	458/A 11.12.1989
60	Pomiany	19	DOM	
61	Pomiany	25	DOM	
62	Siemionka	1	DWÓR, OB. DOM	
63	Siemionka	1	PARK DWORSKI	
64	Siemionka	1	SPICHLERZ	
65	Siemionka	1	STODOŁA DWORSKA I	
66	Siemionka	1	OBORA DWORSKA	
67	Siemionka	1	STODOŁA DWORSKA II	
68	Siemionka	1	SPICHLERZ I CHLEWNIA DWORSKA	
69	Siemionka	2	DWOJAK DWORSKI	
70	Siemionka	5	CZWORAK DWORSKI, OB. DOM	
71	Smardze	2	LEŚNICZÓWKA, OB. BUDYNEK NADLEŚNICTWA SYCÓW	
72	Smardze	61	SZKOŁA, OB. DOM	
73	Teklin		DWÓR, OB. NIEUŻYTKOWANY	
74	Teklin		PARK	
75	Teklin	2	CZWORAK I, OB. DOM	
76	Trzcínica	Jana Pawła II	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA	686/A 15.07.1969
77	Trzcínica	Jana Pawła II	OGRODZENIE KOŚCIOŁA	
78	Trzcínica	Jana Pawła II 3	SZKOŁA, OB. DOM	
79	Trzcínica	Jana Pawła II 3	BUDYNEK GOSPODARCZY	
80	Trzcínica	Jana Pawła II 12	DWÓR	
81	Trzcínica	Jana Pawła II 12	PARK DWORSKI	
82	Trzcínica	Jana Pawła II 14	PLEBANIA	

83	Trzcinica	Jana Pawła II 14	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY PLEBANII	
84	Trzcinica	Jana Pawła II 15	DOM	
85	Trzcinica	Jana Pawła II 18	DOM	
86	Trzcinica	Jana Pawła II 23	DOM	
87	Trzcinica	Jana Pawła II 25	DOM	
88	Trzcinica	Jana Pawła II 43	DOM	
89	Trzcinica	Jana Pawła II 46	DOM	
90	Trzcinica	Jana Pawła II 74-76	DOM	
91	Trzcinica	Kluczborska 1	DOM	
92	Trzcinica	Kluczborska 4	DOM	
93	Trzcinica	ks. Białka 1	DOM	
94	Trzcinica	Lipowa 6	SZKOŁA, OB. DOM	
95	Trzcinica	Młyńska	MAGAZYN DWORSKI, OB. GARAŻ	
96	Trzcinica	Młyńska 1	SPICHLERZ, OB. DOM	
97	Trzcinica	Młyńska 2	MŁYN WODNY, OB. DOM	
98	Trzcinica	Młyńska 5	DWOJAK DWORSKI I BUDYNEK GOSPODARCZY, OB. DOM	
99	Trzcinica	Młyńska 7	CHLEWIA DWORSKA, OB. MAGAZYN, DOM	
100	Trzcinica	Młyńska 8	BUDYNEK ADMINISTRACJI DWORSKIEJ, OB. DOM	
101	Trzcinica	Młyńska 12	DWOJAK DWORSKI	
102	Wodziechowa		KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. MATKI BOSKIEJ NIEUSTAŁAJĄCEJ POMOCY	257/Wlkp/A 09.11.2005
103	Wodziechowa	53	DOM	
104	Wodziechowa	55	SZKOŁA, OB. DOM	
105	Wodziechowa	76	DOM	
106	Wodziechowa	19	DOM	
107	Wodziechowa	101	SZKOŁA, OB. DOM	
108	Wodziechowa	101	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY SZKOLE, OB. GARAŻ	